

อาคารทรงปราสาทกับการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและความหมาย : กรณีศึกษาอุโบสถหลังใหม่
วัดโสธรวรารามวรวิหาร

โดย

นางสาวอภิญญา ทวนทอง

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาคารทรงปราสาทกับการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและความหมาย : กรณีศึกษาอุโบสถหลังใหม่
วัดโสธรวรารามวรวิหาร

โดย
นางสาวอภิญญา ทวนทอง

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2552
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**A TRANSFORMING CONCEPT OF THE PRASAT WITH SPIRE : CASE STUDY OF THE
NEW UBOSOT WAT SOTHONWARARAM-WORAVIHARN**

By

Apinya Thuanthong

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Art History

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “ อาคารทรง
ปราสาทกับการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและความหมาย : กรณีศึกษาอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรา
รามวรวิหาร ” เสนอโดย นางสาวอภิญญา ทวนทอง เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะดังกูร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ
ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม)
...../...../.....

49107210 : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

คำสำคัญ : อาคารทรงปราสาท, พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร

อภิธานศัพท์ : อาคารทรงปราสาทกับการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและความหมาย : กรณีศึกษาอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร. อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ : ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม. 60 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบและแนวความคิดในการสร้างอาคารทรงปราสาทในปัจจุบัน กรณีศึกษาอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร โดยศึกษาเปรียบเทียบกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเข้าใจถึงความแตกต่างทางด้านแนวความคิดและความหมาย รวมถึงศึกษาบริบททางด้านการเมือง สังคม ศาสนา และวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงการคลี่คลายฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม อันนำไปสู่ความนิยมในการสร้างอาคารทรงปราสาทอย่างแพร่หลาย

ข้อสมมุติฐานหลักของการวิจัยมีดังต่อไปนี้

1. รูปแบบและแนวความคิดในการสร้างอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร มีความแตกต่างจากการสร้างอาคารทรงปราสาทในพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากการปรับเปลี่ยนของยุคสมัย ทำให้คติความหมายถูกปรับเปลี่ยนตาม
2. ความเชื่อในเรื่องสมมติเทพ หรือเทวราชาของคนในสังคมลดน้อยลง เนื่องจากการรับแนวความคิดเหตุผลนิยมจากชาติตะวันตก การสร้างงานสถาปัตยกรรมทรงปราสาทที่มีอยู่ในปัจจุบัน จึงผันแปรจากแบบแผนประเพณีโบราณ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

49107210 : MAJOR : ART HISTORY

KEY WORD : THE PRASAT WITH SPIRE, THE NEW UBOSOT WAT SOTHONWARARAM-WORAVIHARN

APINYA THUANThONG : A TRANSFORMING CONCEPT OF THE PRASAT WITH SPIRE : CASE STUDY OF THE NEW UBOSOT WAT SOTHONWARARAM-WORAVIHARN.
INDEPENDENT STUDY ADVISOR : PROF SANTI LEKSUKHUM, Ph.D. 60 pp.

The objectives of this study were to examine the transforming concept of the new Ubosot Wat Sothonwararam-woraviharn by comparing with Dusit Maha Prasat Hall of grand palace to understand differences of concept and meanings including with the study context of politics, society, religion and other cultures and the transformation of architectural preceding status that is conducted to widespread construct the Prasat with spire.

The mains of hypothesis in this study are as follows;

1. The style and concept of the new Ubosot Wat Sothonwararam-woraviharn differences from the Prasat with spire of grand palace because of the time that is changed in meaning ways.
2. The belief of divinity or deva is decreased due to being influenced by reasoning concept from western countries. So the Prasat with spires are in nowadays, have been transforming from the antiquity.

Department of Art History Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2009
Student's signature
Independent Study Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

ผลงานสารนิพนธ์เรื่อง อาคารทรงปราสาทกับการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและความหมายกรณีศึกษาอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีเป็นเพราะความกรุณาใส่ใจดูแล และให้คำแนะนำปรึกษาในกระบวนการวิจัยอย่างสม่ำเสมอของศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ โดยเริ่มตั้งแต่การเขียนโครงร่างสารนิพนธ์ การวิเคราะห์ข้อมูล จนกระทั่งขั้นสุดท้าย คือ การเขียนสารนิพนธ์อย่างถูกต้อง ผู้เขียนมีความซาบซึ้งใจเป็นอย่างยิ่ง และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ทั้งใคร่ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ที่ได้กรุณาชี้แนะสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เขียน ทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

นอกเหนือจากคณาจารย์ทั้ง 2 ท่านแล้ว การวิจัยครั้งนี้จะประสบผลสำเร็จลุล่วงไม่ได้หากไม่ได้รับความอนุเคราะห์ และเสียสละเวลาในการให้ข้อมูล รวมทั้งข้อคิดเห็นต่าง ๆ จากพระครูวิมล ภาวนาประสิทธิ์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดโสธรวรารามวรวิหาร และคุณ ณฐุ ทะสังขา เจ้าหน้าที่สำนักงาน วัดยานนาวา ผู้เขียนขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ด้วยดีเป็นอย่างสูง

ท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณมารดา ที่ให้การเลี้ยงดูอบรมและส่งเสริมการศึกษาเป็นอย่างดีตลอดมา จนกระทั่งงานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงไปได้เป็นอย่างดี และขอขอบคุณเพื่อน ๆ ทุกท่านที่ได้ช่วยเหลือและเป็นกำลังใจ ผู้เขียนจึงขอมอบคุณค่าของสารนิพนธ์ฉบับนี้แก่ผู้ที่มีพระคุณทุก ๆ ท่านที่ได้กล่าวมาแล้ว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ณ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
สมมุติฐานของการศึกษา.....	3
ขอบเขตของการศึกษา.....	4
ขั้นตอนของการศึกษา	4
2 ความหมายและความสำคัญของการสร้างสถาปัตยกรรมทรงปราสาททางพุทธศาสนา...	5
ความหมายและความสำคัญ.....	5
สัญลักษณ์ของสมมติเทพ.....	7
ฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม.....	8
3 การศึกษาอาคารทรงปราสาทอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร	10
ประวัติความเป็นมา.....	10
การศึกษาทางด้านรูปแบบ แนวความคิด คติและความหมายในการสร้าง	11
ประเด็นวิเคราะห์.....	15
4 พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหารกับสถาปัตยกรรมโบราณและสถา –	
ปัตยกรรมร่วมสมัย	19
สถาปัตยกรรมโบราณ	19
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	19
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	22
สถาปัตยกรรมร่วมสมัย	25
อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา	25

บทที่	หน้า
พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง	27
บทวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมนัสราชวรวิหารกับสถาปัตยกรรมโบราณและสถาปัตยกรรมร่วมสมัย	29
ประเด็นทางด้านรูปแบบ	29
ประเด็นทางด้านแนวความคิด	32
5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	36
บรรณานุกรม	57
ประวัติผู้วิจัย	59

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	38
2	หลังคาพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร ด้านทิศใต้.....	38
3	หน้าบันมุขเด็จ ด้านทิศเหนือ พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	39
4	ซุ้มประตูหลักเข้าสู่พระอุโบสถ ด้านทิศเหนือ พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	39
5	ซุ้มหน้าต่างมุขเด็จ ด้านทิศตะวันออก พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร ..	40
6	บันไดเวียนภายในพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	40
7	ลวดลายช่องลมบนยอดทรงปราสาท ทำจากสำริด พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	41
8	ส่วนมุขทิศตะวันออก ด้านทิศเหนือ พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	41
9	พื้นที่ภายในประดิษฐานหลวงพ่โสมรองคัจฉิง พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	42
10	มุขเด็จทิศเหนือ ด้านทิศตะวันตก พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	42
11	หลักสีมาภายในพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	43
12	มุขทิศตะวันตก ด้านทิศใต้ พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	43
13	ส่วนยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	44
14	ส่วนยอดทรงปราสาท ชั้นที่ 1 – 2 พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	44
15	ส่วนยอดทรงปราสาท ชั้นที่ 3 พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	45
16	ส่วนยอดทรงปราสาท ชั้นที่ 4, บัลลังก์, ปลี, ลูกแก้ว, ปลียอด, เมื่อน้ำค้างและฉัตร พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	45
17	ภาพปลานานาชนิดบนพื้นพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	46
18	ลวดลายปลารอบฐานชุกชี พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร	46
19	รูปแบบพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	47
20	รูปแบบส่วนยอด พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	47
21	รูปแบบส่วนยอด พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	48
22	รูปแบบส่วนยอด พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	48
23	รูปแบบส่วนยอด พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	49

24	รูปแบบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	49
25	รูปแบบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	50
26	ส่วนยอดของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท.....	50
27	ส่วนยอดปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท.....	51
28	รูปแบบอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา	51
29	ยอดทรงปราสาทของอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา.....	52
30	มณฑปพระพุทธปฏิมาสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา	52
31	ส่วนยอดมณฑปพระพุทธปฏิมาสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา	53
32	รูปแบบพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง.....	53
33	บริเวณรอบนอกพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง	54
34	ส่วนฐานพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง.....	54
35	ส่วนเรือนธาตุพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง.....	55
36	ยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง	55
37	ยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง	56

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา (Statements and significance of problems)

ด้วยอายุการใช้งานที่ยาวนานของอุโบสถหลังเก่า ทำให้มีสภาพชำรุดทรุดโทรม ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมายังวัดโสมมหารามวรวิหาร เพื่อประกอบพระราชพิธีวิสาขบูชาตามขัตติยราชประเพณี เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรเห็นความเก่าแก่ทรุดโทรม พระองค์จึงทรงมีพระราชดำรัสกับหลวงปู่เจียม เจ้าอาวาสวัดขณะนั้นว่า อุโบสถหลังนี้ไม่เหมาะสมกับฐานานุศักดิ์ของหลวงพ่โสมม ควรอย่างยิ่งที่จะต้องปรับปรุงเสียใหม่ให้เหมาะสม หลวงปู่เจียมจึงสนองพระราชดำรัสตามพระราชกระแสรับสั่งและเริ่มสะสมเงินทุนในการก่อสร้าง¹

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ทางวัดได้ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขบริเวณหน้าวัดและแหล่งเสื่อมโทรมให้เป็นระเบียบเรียบร้อยตามพระราชดำริเป็นเวลา 20 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งสถาปนิกผู้ชำนาญการก่อสร้าง คือ นายประเวศ ลิมปรังษี² โดยองค์ประกอบเด่นสำคัญและน่าสนใจของตัวอาคาร เมื่อมองจากด้านนอก คือ ส่วนยอดเป็นทรงปราสาท เจกเช่นเดียวกับรูปแบบที่พบในพระบรมมหาราชวัง เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นต้น

จากการศึกษาของนักวิชาการ ได้ให้ความหมายของปราสาท คือ รูปแบบของเรือนที่มีหลายชั้นซ้อนกัน หรือที่มีหลังคาลาดหลายชั้นซ้อนลดหลั่นกัน ต่อยอดเป็นกรวยซึ่งมีทรงระฆังเป็นส่วนประกอบสำคัญ เมื่อการทำหลังคาซ้อนเป็นความหมายของปราสาทแล้ว การสร้างอุโบสถ หรือวิหารที่ทำหลังคาซ้อนชั้น น่าจะหมายถึงปราสาทด้วยเช่นกัน³

โดยสรุปความหมายของคำว่า “ปราสาท” หมายถึงเรือนชั้นซ้อนที่สูงเกินกว่าหนึ่งชั้น และไม่จำเป็นต้องมียอดแหลม เช่น อุโบสถ วิหาร หากมียอดแหลมเรียกว่า กุฎาคาร หรือเรือนยอด

¹ เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสมมหารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว (กรุงเทพฯ: ดาวฤกษ์, 2539), 84.

² เรื่องเดียวกัน, 84 – 86.

³ สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์: ความเป็นมาและศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2535), 18.

ซึ่งสร้างสำหรับพระมหากษัตริย์เพื่อทรงใช้สอยโดยเฉพาะ หรือพระมหากษัตริย์มีรับสั่งโปรดให้สร้าง เนื่องด้วยแนวความคิดเรื่องฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม⁴

จากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมนัสราชวรวิหาร ที่มีลักษณะเป็นอาคารทรงปราสาท ซึ่งในอดีตพบว่า การสร้างสถาปัตยกรรมทรงปราสาทสร้างสำหรับพระมหากษัตริย์ หรือพระมหากษัตริย์โปรดฯ ให้สร้างเท่านั้น แม้แต่พระบรมวงศ์ชั้นสูง หรือสมเด็จพระบรมราชเจ้า (วังหน้า) ก็มิอาจสร้างอาคารทรงปราสาทไว้เป็นที่ประทับได้ โดยปรากฏหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 แห่งพระบรมจักรีวงศ์ วังหน้าจะมีปราสาทยอดแหลมไม่ได้ ทั้งนี้เพราะฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมไม่ยอมให้มีปราสาทเรือนยอดได้ ยกเว้นเมื่อพระมหากษัตริย์พระราชทานเท่านั้น⁵

ดังนั้น การสร้างปราสาทจึงสะท้อนให้เห็นความสำคัญของแนวความคิดที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพ หรือเทวราชาตามคติพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏในสมัยอยุธยาและสืบเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์

ในปัจจุบัน ปรากฏการสร้างสถาปัตยกรรมที่มีส่วนยอดทรงปราสาท การสร้างอาคารทรงปราสาทดังกล่าวไม่สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมและคติความเชื่อทางพุทธศาสนาอีกต่อไป โดยอาจมีสาเหตุมาจากการลอกเลียนรูปแบบส่วนยอดพระมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง โดยปราศจากการคำนึงถึงแนวความคิดและคติศาสนา เนื่องด้วยความเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เกิดขึ้นในสังคม แนวความคิดบางประการที่รับมาจากตะวันตก ทำให้ความหมายของฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมและการแฝงเร้นคติความเชื่อทางศาสนาถูกมองข้าม และละเลยไปจากการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไทย

อย่างไรก็ตาม การสร้างสถาปัตยกรรมทรงปราสาทอย่างแพร่หลาย โดยปราศจากการคำนึงถึงความสำคัญของแนวความคิด หรือคติความหมายที่มี จึงเป็นประเด็นในการนำมาศึกษาถึง

⁴ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทย หมายถึงการแสดงฐานะและความสำคัญของบุคคลในสังคมให้ปรากฏโดยอาศัยรูปแบบและศิลปลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องสื่อความหมาย หรือประกาศฐานะแห่งศักดิ์นั้นตามลำดับแห่งความสำคัญซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคมสมัยก่อน อ้างจาก จุลทัศน์ พยฆรานนท์, “ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทย” ใน หนังสือที่ระลึกงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2525), 480.

⁵สมภพ ภิรมย์, “สถาปัตยกรรมเวียง วัง วัด และเว็จ สมัยรัตนโกสินทร์” ใน เอกสารวิชาการและสรุปผลการสัมมนาเรื่องเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), 48.

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และอาจเป็นตัวอย่างที่สามารถนำไปศึกษาค้นคว้าเพื่ออธิบายถึงประเด็นปัญหา อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจถึงการคลี่คลายฐานานุสัคดีทางสถาปัตยกรรม รวมถึงบริบททางสังคมได้ไม่มากนัก

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา (Goal and objective)

1. ศึกษารูปแบบและแนวความคิดในการสร้างอาคารทรงปราสาทในปัจจุบัน กรณีศึกษา อุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร โดยศึกษาเปรียบเทียบกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเข้าใจถึงความแตกต่างทางด้านแนวความคิด และความหมาย

2. ศึกษาบริบททางด้านการเมือง สังคม ศาสนา และวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงการคลี่คลายฐานานุสัคดีทางสถาปัตยกรรม อันนำไปสู่ความนิยมในการสร้างอาคารทรงปราสาทอย่างแพร่หลาย

ประโยชน์ของการศึกษา (The advantage of study)

1. เข้าใจถึงรูปแบบและแนวความคิดในการสร้างอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ตลอดจนเข้าใจถึงความแตกต่างกับงานสถาปัตยกรรมทรงปราสาทอื่นๆ เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง เป็นต้น

2. เข้าใจถึงบริบททางสังคมที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิดในการสร้างงานสถาปัตยกรรมทรงปราสาท

3. ทำให้ได้รับประสบการณ์ในการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ สรุป และนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ

4. เป็นแนวทางในการศึกษาสำหรับผู้สนใจศึกษาประเด็นวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

สมมุติฐานของการศึกษา (Hypothesis to be tested)

1. รูปแบบและแนวความคิดในการสร้างอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร มีความแตกต่างจากการสร้างอาคารทรงปราสาทในพระบรมมหาราชวัง เนื่องจากการปรับเปลี่ยนของยุคสมัย ทำให้คติความหมายถูกปรับเปลี่ยนตาม

2. ความเชื่อในเรื่องสมมติเทพ หรือเทวราชาของคนในสังคมลดน้อยลง เนื่องจากการรับแนวความคิดจากชาติตะวันตก การสร้างงานสถาปัตยกรรมทรงปราสาทที่มีอยู่ในปัจจุบัน จึงผันแปรจากแบบแผนประเพณีโบราณ

3. งานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เช่นพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง จะเน้นถึงประโยชน์ใช้สอยของพื้นที่เป็นสำคัญ

ขอบเขตของการศึกษา (Scope or delimitation of study)

อุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร งานสถาปัตยกรรมทรงปราสาทโบราณ เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง และอาคารทรงปราสาทร่วมสมัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง เป็นต้น โดยศึกษาทางด้านรูปแบบ พัฒนาการทางด้านการช่าง และความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกัน เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาประกอบการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิด คติและความหมายของงานช่างร่วมสมัย

ขั้นตอนของการศึกษา (Process of study)

1. รวบรวมข้อมูลเอกสารและผลงานของนักวิชาการท่านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยทำการศึกษาวิเคราะห์เพื่อเปิดประเด็นการตรวจสอบ และการค้นคว้าเพิ่มเติมใหม่ๆ
2. เก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์บุคคลและถ่ายภาพ
3. วิเคราะห์ประเด็นปัญหาและตรวจสอบข้อมูลทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง และดำเนินการวิจัย
4. สรุปผล และนำเสนอผลงานการศึกษา

บทที่ 2

ความหมายและความสำคัญของการสร้างสถาปัตยกรรมทรงปราสาททางพุทธศาสนา

ความหมายและความสำคัญ

ในปัจจุบัน ปรากฏความนิยมในการสร้างสถาปัตยกรรมทรงปราสาททางพุทธศาสนา อย่างแพร่หลาย เช่น อุโบสถ วิหารและศาลาการเปรียญ เป็นต้น จึงเป็นประเด็นในการศึกษาถึงที่มา ของความหมาย และความสำคัญของปราสาทที่มีมาแต่อดีต ในหนังสือ “บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ” ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ปรากฏข้อความกล่าวถึงคำว่า “ปราสาท” ความว่า

“ปราสาท มาแต่เรือนชั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นยอดแหลม จะเป็นหลังคาตัดก็ได้ ยอดแหลมนั้น มีคำต่างหากว่า ภูฏาคาร ปรางค์ ก็เป็นปราสาทเหมือนกัน...

มณฑป กับ บุษบก นั้นเป็นอย่างเดียวกัน ต่างแต่นำดุนใหญ่กับเล็กแถมปราสาทเข้า ด้วย ถ้ามีมุขก็เรียกปราสาท จะเห็นได้จากหลังคาปราสาทว่าเป็นเรือนชั้น ...”¹

โดยคำว่า “ปราสาท” (Prasada) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง อาคารที่มี ส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลาย ชั้นเรียกว่า “เรือนชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้นเป็นการย่อส่วนของปราสาท โดยนำมาซ้อนกันในรูปแบบ ของสัญลักษณ์แทนความหมายของเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา

¹สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสมาคม สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506), 207 – 208.

นอกจากนี้ คำว่า “ปราสาท” แปลว่าเรือนชั้น หมายถึงอาคารที่สร้าง “สูงเกินกว่าหนึ่งชั้น” โดยมีได้กำหนดว่าเป็นที่อยู่อาศัยของพระมหากษัตริย์เท่านั้น จะเป็นที่อยู่ของแพศย์ก็ได้ เช่น ยศกุนทร วรรณแพศย์ของอินทอัยยอยู่ปราสาท แต่ในประเทศไทยนั้นปราสาทถูกกำหนดเป็นกฎเกณฑ์จำเพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้นจึงประทับในปราสาทได้ พระบรมวงศ์ชั้นสูงแม้เป็นมหาอุปราช หรือบรรราชเจ้า (วังหน้า) จะอยู่ปราสาทหรือกุฎาคาร²ไม่ได้ คือปราสาทวังหน้าจะเป็น “เรือนยอด” ไม่ได้เด็ดขาด หลักฐานปรากฏแล้วในพระบรมราชวังในรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 แห่งบรมราชจักรีวงศ์ วังหน้าจะมีปราสาทยอดแหลมไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมไม่ยอมให้ พระบรมราชวังมีปราสาทเรือนยอด (กุฎาคาร) ได้เมื่อพระมหากษัตริย์พระราชทานเท่านั้น³

จากการศึกษาของนักวิชาการ ได้ให้ความหมายของปราสาท คือ รูปแบบของเรือนที่มีหลายชั้นซ้อนกัน หรือที่มีหลังคาลาดหลายชั้นซ้อนลดหลั่นกัน ต่อยอดเป็นกรวยซึ่งมีทรงระฆังเป็นส่วนประกอบสำคัญ เมื่อการทำหลังคาซ้อนเป็นความหมายของปราสาทแล้ว การสร้างอุโบสถ หรือวิหารที่ทำหลังคาซ้อนขึ้น น่าจะหมายถึงปราสาทด้วยเช่นกัน⁴

อย่างไรก็ตาม โดยสรุปความหมายของคำว่า “ปราสาท” หมายถึงเรือนชั้นซ้อนที่สูงเกินกว่าหนึ่งชั้นและไม่จำเป็นต้องมียอดแหลม เช่น อุโบสถ วิหาร หากมียอดแหลมเรียกว่า กุฎาคาร หรือเรือนยอด ซึ่งสร้างสำหรับพระมหากษัตริย์เพื่อทรงใช้สอยโดยเฉพาะ หรือพระมหากษัตริย์มีรับสั่งโปรดให้สร้าง เนื่องด้วยแนวความคิดเรื่องฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม

ดังนั้น การสร้างปราสาทจึงสะท้อนให้เห็นความสำคัญของแนวความคิดที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็น

²กุฎาคาร พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้คำนิยามว่า “เรือนยอด เช่น ปราสาท เช่น ธกัณฑ์กุฎาคาร ปราสาท” โดยทั่วไปนิยมเรียกเรือนยอดมากกว่า คำว่า กุฎาคาร เพื่อความเข้าใจและจำกัดความให้แคบลง เรือนยอด หรือกุฎาคาร เฉพาะที่เป็นสถาปัตยกรรมไทย และเป็นของสูงสำหรับพระมหากษัตริย์หรือเกี่ยวกับการศาสนานั้น มีลักษณะเฉพาะที่สำคัญคือ ต้องเป็นยอดต่อจากหลังคา เป็นของสูงเนื่องจากสร้างโดยพระบรมราชโองการและเกี่ยวข้องกับการเทิดทูนพระพุทธศาสนาหรือเทพเจ้า อ้างจาก สมภพ ภิรมย์, กุฎาคาร (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), 18 – 19.

³สมภพ ภิรมย์, “สถาปัตยกรรมเวียง วัง วัด และเวียง สมัยรัตนโกสินทร์” ใน เอกสารวิชาการและสรุปผลการสัมมนาเรื่องเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), 48.

⁴สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์: ความเป็นมาและศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2535), 18.

สมมติเทพและเทวราชตามคติศาสนาพุทธ ซึ่งปรากฏในสมัยอยุธยาและสืบเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์

สัญลักษณ์ของสมมติเทพ

คติทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดการสร้างปราสาทเพื่อพระมหากษัตริย์ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงที่พระยาสิทธิเทพราชนิพนธ์ขึ้น กล่าวถึงจักรวาล ที่มีโลกและมีมนุษย์อาศัยอยู่ในจักรวาลหนึ่งๆ มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง และมีเขาสถูปบริภัณฑ์ที่เป็นวงล้อมรอบอยู่ 7 วง มีความสูงลดหลั่นกันตามลำดับ โดยเป็นที่ตั้งของทวีปใหญ่ทั้ง 4 ทวีปและทวีปน้อยอีก 4 ทวีป แต่เฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้นที่จะเป็นแดนที่บังเกิดของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ ความในไตรภูมิยังมีการจำแนกภูมิต่างๆ ทั้งภูมิทางฝ่ายกุศลกรรม คือ เทวภูมิ 6 ชั้น รูปพรหมภูมิ 16 ชั้น อรูปพรหมภูมิ 4 ชั้น และภูมิทางฝ่ายอกุศลกรรม คือ ดิรัจฉาน เปต อสุรกาย และนรก ยอดเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของเมืองไตรตรึงศ อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์และเป็นเทพผู้รักษาพระพุทธศาสนา⁵

ดังนั้น การสร้างยอดทรงปราสาทจึงเป็นการนำเอาสัญลักษณ์ของเมืองไตรตรึงศอันเป็นที่ประทับของพระอินทร์มาสร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์นั้น นับว่ามีความเหมาะสมกับฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม

นอกจากแนวความคิดในการเทียบฐานะของพระมหากษัตริย์เท่ากับพระอินทร์ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในเทวภูมิและมีที่สถิตย์อยู่ ณ ดาวดึงส์เหนือยอดเขาสิเนรุบรรพต ความเป็นสมมติเทพในรูปของพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนานั้น พระอินทร์เป็นดังเทวราชแห่งสวรรค์ เช่นสมัยอยุธยามีพระราชพิธีอินทราภิเษกควบคู่กับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก หลักฐานที่ปรากฏความสำคัญของพระอินทร์ในรัชกาลต่อๆ มาคือ พระราชพิธีโสกันต์เจ้านายที่ทรงพระเยาว์ ในพระราชพิธีนี้มีพิธีเปิดประตูไกรลาส และทำพิธีโสกันต์บนเขาไกรลาส คือบนยอดเขาพระสุเมรุ อีกทั้งปรากฏการขนานนามพระที่นั่ง และวังต่างๆ ให้เหมือนกับสิ่งที่มีในสวรรค์ เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อยกฐานะพระมหากษัตริย์ขึ้นเทียบเท่าพระอินทร์ โดยแสดงสัญลักษณ์เทวราชาเหนือเขาไกรลาส เช่นการประดับรูปสัตว์ที่อาศัยอยู่ตามเชิงเขาไกรลาส เช่น สิงห์ และครุฑ เป็นต้น⁷

⁵ กรมศิลปากร, ไตรภูมิภควาหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาสิทธิเทพราช) ฉบับตรวจสอบชำระใหม่ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526), 3 – 49.

⁶ โชติ กัลยาณมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539), 75.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

ด้วยเหตุนี้ อิทธิพลแนวความคิดทางพุทธศาสนา จึงส่งผลให้เกิดการสร้างปราสาทที่ถูกกำหนดว่า เป็นสิ่งที่เหมาะสมตามฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ในแง่ของการยอมรับความเป็นสมมติเทพ ซึ่งในปัจจุบัน กลับพบความนิยมในการสร้างสถาปัตยกรรมทรงปราสาทอย่างแพร่หลาย

ฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม

ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทย หมายถึงการแสดงออกทางฐานะและความสำคัญของบุคคลในสังคมให้ปรากฏโดยอาศัยรูปแบบและศิลปลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องสื่อความหมาย หรือประกาศฐานะแห่งศักดิ์นั้นตามลำดับแห่งความสำคัญซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคมสมัยก่อน⁸ ในกฎหมายเทียรบาลสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏข้อความกล่าวถึงฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม ความว่า

“พระเจ้าลูกเธอกินเมือง ขี้นพระยานุมาศกลีบบัว มีกรมผู้ชาย ผู้หญิง มีหอพระ มีพระที่นั่งออกโรง”⁹

จากข้อความดังกล่าว จะพบว่าสถาปัตยกรรมหอพระและพระที่นั่งออกโรงนี้ เป็นเครื่องแสดงพระอิสริยยศศักดิ์เฉพาะพระเจ้าลูกเธอที่พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีกรมหรือทรงกรมเท่านั้น จึงสมควรมี “หอพระ” เป็นเครื่องแสดงพระอิสริยยศ และพระที่นั่งออกโรงหรือท้องพระโรงในวังที่ประทับเป็นสถานที่ราชการ เป็นเครื่องแสดงพระอิสริยยศหรือฐานะอันสำคัญให้ปรากฏ เจ้านายที่มีได้โปรดเกล้าฯ ให้ทรงกรมหรือมีกรม จะสร้างหอพระ ทำพระที่นั่งออกโรงหรือท้องพระโรงขึ้นในวังมิได้ เพราะผิดพระราชนิยม¹⁰

การปลูกสร้างบ้านเรือนเพื่อแสดงออกถึงฐานานุศักดิ์ของคนไทยนั้นมีมานานแล้ว เนื่องด้วยการยอมรับสถานภาพทางสังคมแบบชนชั้นศักดินา การลำดับฐานะแห่งศักดิ์ของบุคคลเป็นสำคัญ ทำให้คนมีความสำนึกในหน้าที่และฐานะของตนในสังคม ซึ่งการแสดงออกที่ชัดเจนในฐานะแห่งศักดิ์คือ การสร้างงานสถาปัตยกรรมที่แฝงไว้ด้วยคติความเชื่อที่เป็นขนบธรรมเนียมและเป็นประเพณีนิยม

ยกตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมวังพระองค์เจ้า หน้าบันติดกรอบประดับด้วยช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ แต่ทำรายระกาเป็นแบบที่เรียกว่า รายระกามอญ คือทำตัวลายของรับใบระกาให้รายลงมาเฉยๆ ไม่ทำหย่อนท้องตกอย่างนาคสะดุ้งท้องพระโรง วังพระองค์เจ้าจะทำตกแต่ง

⁸จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, “ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทย” ใน หนังสือที่ระลึกงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2525), 480.

⁹เรื่องเดียวกัน.

¹⁰เรื่องเดียวกัน.

ประกอบหน้าบันแบบนี้เท่านั้น ถ้าทำรายละเอียดอย่างนาคสะดุ้งเป็นการผิขนบธรรมเนียมและประเพณีนิยม เพราะเกินศักดิ์เครื่องประกอบกรอบหน้าบันและพื้นหน้าบันนี้ทาสีแดงทั้งสิ้น จะปิดทองติดกระจกประดับไม้ได้เพราะเกินศักดิ์เช่นกัน เป็นต้น

นอกจากนี้ การสร้างหลังคาซ้อนกันหลายชั้นก็เป็นธรรมเนียมและข้อตกลงที่ใช้ในการแสดงออกซึ่งฐานานุศักดิ์ของผู้เป็นเจ้าของสถานที่นั้นๆ โดยบาทหลวงตาสาร์ด ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า “ในประเทศสยามนั้น เขาพิจารณาความเป็นผู้ดีมีสกุลของแต่ละตระกูล จากจำนวนชั้นซ้อนของหลังคาเรือน พระอุโบสถองค์นี้มีหลังคาถึงห้าชั้น ส่วนพระที่นั่ง ที่ประทับมีหลังคาถึงเจ็ดชั้น”¹¹ ข้อสังเกตดังกล่าวเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมปฏิบัติในการแสดงออกซึ่งฐานานุศักดิ์ทางสังคม

ดังนั้นจึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดลำดับฐานานุศักดิ์ของบุคคลในสังคมโดยอาศัยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องแสดงออกทางฐานะและเป็นการประกาศแก่คนในสังคม ผู้มีความเชื่อและเห็นชอบ ซึ่งยอมรับขนบธรรมเนียมและประเพณีนี้ร่วมกันตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คตินิยมหรือความเชื่อนี้จึงเป็นไปเพื่อการจัดระเบียบคนในสังคมและแสดงฐานะแห่งศักดิ์ของบุคคลให้ปรากฏเห็นชัดทางวัตถุคือ การสร้างงานสถาปัตยกรรมที่แสดงสถานภาพทางสังคมหรือสภาพฐานานุศักดิ์ที่ลดหลั่นกัน

¹¹ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, “ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทย” ใน หนังสือที่ระลึกงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2525), 485.

บทที่ 3

การศึกษาอาคารทรงปราสาทอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมมรารามวรวิหาร

หากกล่าวถึงพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มืองเรามาอย่างช้านาน หนึ่งในนั้นคงจะหนีไม่พ้นที่จะต้องกล่าวถึงหลวงพ่อโสม ซึ่งไม่เพียงแต่เฉพาะชาวจะเข้เกรทเท่านั้นที่ให้ความเคารพนับถือ แรงศรัทธาของชาวไทยเกือบทั่วสารทิศก็หลั่งไหลมาอย่างไม่ขาดสายเช่นกัน ด้วยแรงศรัทธาที่มากล้นของประชาชนอุทิศหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียว ก่อเกิดการสร้างงานสถาปัตยกรรมพระอุโบสถเพื่อเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อโสมอย่างสมพระเกียรติ สิ่งหนึ่งที่สร้างความสะดุดตาให้แก่ผู้พบเห็น คือส่วนยอด มีลักษณะเป็นหลังคาทรงปราสาท จึงเป็นประเด็นในการศึกษาครั้งนี้ว่า เป็นการคลี่คลายฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมหรือไม่ นอกจากนี้ ยังพบว่า ภายในตัวอาคารซึ่งเป็นพื้นที่ที่หลวงพ่อโสมประดิษฐานบนชุกชีนั้น ปรากฏลดหลั่นรูปปลาน้อยใหญ่ว่ายวนโดยรอบ จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจต่อการศึกษาถึงที่มาและคติแนวความคิด

ประวัติความเป็นมา

ด้วยอายุการใช้งานที่ยาวนานของพระอุโบสถหลังเก่า ทำให้มีสภาพชำรุดทรุดโทรม ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมายังวัดโสมมรารามวรวิหาร เพื่อประกอบพระราชพิธีวิสาขบูชาตามขัตติยราชประเพณี พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และเจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญาฯ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรเห็นความเก่าแก่ทรุดโทรม พระองค์จึงทรงมีพระราชดำรัสกับหลวงปู่เจียม เจ้าอาวาสวัดขณะนั้น ว่า พระอุโบสถหลังนี้ไม่เหมาะสมกับฐานานุศักดิ์ของหลวงพ่อโสม สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องปรับปรุงเสียใหม่ให้เหมาะสม หลวงปู่เจียมจึงสนองพระราชดำรัสตามพระราชกระแสรับสั่งและเริ่มสะสมเงินทุนในการก่อสร้าง¹

¹เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสมมรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว (กรุงเทพฯ: ดาวฤกษ์, 2539), 84.

ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ทางวัดได้ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขบริเวณหน้าวัดและแหล่งเสื่อมโทรมให้เป็นระเบียบเรียบร้อยตามพระราชดำริเป็นเวลา 20 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งสถาปนิกผู้อำนวยการก่อสร้าง คือ นายประเวศ ลิมปรังษี นอกจากนี้ ทรงทอดพระเนตรร่างแบบแปลนแผนผังการก่อสร้างด้วยพระองค์เองและทรงพระราชทานพระราชวินิจฉัยในการเลือกวัสดุ หลังจากนั้นจึงได้เริ่มการก่อสร้างพระอุโบสถ ทรงเสด็จพระราชดำเนินมาวางศิลาฤกษ์การก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ และทรงประกอบพระราชพิธียกฉัตรทองคำเหนือยอดมณฑป ฯลฯ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นองค์ประธานในการก่อสร้าง²

จากมูลเหตุความเสื่อมโทรมของพระอุโบสถหลังเก่า จึงมีโครงการก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งมีการตั้งงบประมาณไว้ที่ 1,900,000,000 บาท โดยเป็นการระดมเงินทุนที่ได้รับการบริจาคจากประชาชนเรื่อยมา³ ในขณะที่ยังมีงบประมาณของโครงการก่อสร้างตามจริงในปัจจุบันปี 2550 อยู่ที่ประมาณ 2,041,000,000 บาท⁴ นำมาซึ่งความยิ่งใหญ่อลังการของพระอุโบสถ โดยองค์ประกอบเด่นสำคัญที่น่าสนใจของตัวอาคาร เมื่อมองจากด้านนอก คือ ส่วนยอดเป็นทรงปราสาท เกลี้ยงเฉียบกับรูปแบบที่พบในพระบรมมหาราชวัง เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นต้น

การศึกษาทางด้านรูปแบบ แนวความคิด คติและความหมายในการก่อสร้าง

สถาปัตยกรรมพระอุโบสถหลังใหม่ (ภาพที่ 1) มีลักษณะเป็นศิลปกรรมไทยแบบประยุกต์และร่วมสมัย เนื่องจากวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เช่น เซรามิก ซึ่งถูกสั่งทำและออกแบบเป็นพิเศษเพื่อใช้เป็นกระเบื้องมุงหลังคา (ภาพที่ 2) รวมถึงการทำลวดลายประดับส่วนต่างๆ เช่น ช่อฟ้า ใบระกา หันนก ปั้นลม ลายหน้าบัน และลายตกแต่งอื่นๆ (ภาพที่ 3) ด้วยเป็นวัสดุที่มีความคงทนไม่น้อยกว่า 1,000 ปี⁵ นอกจากนี้ยังพบว่า บริเวณของพื้นอาคารตลอดจนบันได และซุ้มประตูทั้งภายในและภายนอกล้วนทำจากวัสดุที่เป็นหินแกรนิตและหินอ่อน (ภาพที่ 4 - 5) เพื่อความคงทนถาวรเช่นกัน อีกทั้งกรอบวงประตู กรอบบานประตู หน้าต่างและลายตกแต่งอื่นๆ เช่น ลายบานประตู ลายช่องระบายอากาศ บันไดเวียน (ภาพที่ 6-7) ทำหล่อด้วยทองสำริด⁶

² เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว (กรุงเทพฯ: ดาวฤกษ์, 2539), 84 – 86.

³ เรื่องเดียวกัน, 86.

⁴ สัมภาษณ์ พระครูวิมล ภาวนาประสิทธิ์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดโสธรวรารามวรวิหาร, 28 มิถุนายน 2550.

⁵ “พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร,” อาษา 19, 20 (สิงหาคม 2537) : 57.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 57 – 58.

อย่างไรก็ตาม พระอุโบสถหลังใหม่มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวในแนวทิศ ตะวันออก – ตะวันตก ทางด้านทิศเหนือเป็นประตูทางเข้าหลัก หันหน้าออกสู่ถนนเมืองชะเชิงเทรา ที่ตัดผ่านหน้าวัด และทางด้านทิศใต้หันออกสู่แม่น้ำบางปะกง ความกว้างและความยาวของพื้นที่ตัวอาคารมีขนาด 44.5 เมตร และ 85 เมตรตามลำดับ เป็นอาคาร 8 ชั้น ความสูงของฉัตรประดับยอดปราสาท 4.7 เมตร มีพื้นที่ใช้สอยรวมประมาณ 5,495 ตารางเมตร⁷ โครงสร้างหลักสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ

1. ส่วนฐาน หรือตัวอาคาร

ส่วนฐานหรือตัวอาคารเป็นการออกแบบโดยการรวมส่วนพื้นที่ใช้งานหลักเข้าไว้ด้วยกันในแกนราบ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 5 ส่วนหลักๆ ดังนี้ คือ

ส่วนที่ 1 มุขทิศตะวันออก – ส่วนนมัสการหลวงพ่อดำจำลอง เป็นมุขอาคารโถงไม่มีผนัง⁸ (ภาพที่ 8)

ส่วนที่ 2 วิหารพระไตรปิฎก – ถัดจากมุขด้านหน้าต่อมา ลักษณะกึ่ง 2 ชั้น โดยชั้นที่ 2 เป็นชั้นกึ่งลอย มีทางเดินรอบข้างพระวิหาร ส่วนกลางเป็นโถงโล่ง ภายในประดิษฐานพระอัฐฐารส และคัมภีร์พระไตรปิฎก

ส่วนที่ 3 ส่วนพระอุโบสถ – ตั้งอยู่ตรงส่วนกลางของอาคาร พื้นที่มีลักษณะเป็นโถงใหญ่รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส สูง 2 ชั้น ขนาบข้างด้วยอาคารมุขเด็จทั้งด้านทิศเหนือและทิศใต้ ตั้งแต่ชั้นที่ 3 ขึ้นไปเป็นส่วนของอาคารเรือนยอด ภายในประดิษฐานหลวงพ่พุทธโสธรองค์จริง พระประธานและพระพุทธรูปอื่นๆ บนฐานชุกชี ล้อมรอบด้วยลวดลายปลานานาชนิดบนพื้นพระอุโบสถ โดยที่มุมทั้ง 4 มุม ตั้งเป็นหลักสี่มา มีทางเข้าออก 4 ทาง (ภาพที่ 9 - 11)

ส่วนที่ 4 พื้นที่พระวิหารเดิม – ลักษณะโดยทั่วไป คล้ายคลึงกันกับพระวิหารพระไตรปิฎกในส่วนที่ 2 ภายในประดิษฐานมหาธรรมาสน์ และประดิษฐานพระพุทธรูปองค์เดิมที่เคยประดิษฐานอยู่ในวิหารหลังเดิม⁹

⁷วัดโสธรวรารามวรวิหาร, โสธรวรารามวรวิหาร นิมิตแห่งบุญ (กรุงเทพฯ: ทีซีจีพริ้นติ้ง, 2549), 44.

⁸ในปัจจุบันพบว่ายังไม่มีการใช้สอยพื้นที่ดังกล่าวตามวัตถุประสงค์ เพราะเหตุว่าเมื่อกบินมารบกวนอยู่ตลอดเวลาและถ่ายสิ่งปฏิกูล จึงต้องเคลื่อนย้ายหลวงพ่พุทธโสธรองค์จำลองกลับมาประดิษฐานที่พระวิหารเก่าตามเดิม อ้างจาก สัมภาษณ์ พระครูวิมล ภาวนาประสิทธิ์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดโสธรวรารามวรวิหาร, 28 มิถุนายน 2550.

⁹นอกจากนี้ พื้นที่ในส่วนที่ 4 ยังใช้เป็นพื้นที่หลักในการประกอบศาสนกิจสงฆ์ เช่น ทำวัตรสวดมนต์พระ, เทศนา และใช้เป็นที่ประชุมคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่วัด อ้างจาก สัมภาษณ์ พระครูวิมล ภาวนาประสิทธิ์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดโสธรวรารามวรวิหาร, 28 มิถุนายน 2550.

ส่วนที่ 5 อาคารมุขหลังด้านทิศตะวันตก — เป็นวิหารหอพระอุทิศ โครงสร้างทั่วไปมีลักษณะเดียวกับมุขโถงด้านทิศตะวันออก ภายในประดิษฐานพระอุทิศตามแนวคิดของผู้ออกแบบให้เป็นไปตามอย่างราชประเพณีทางพุทธศาสนาที่มีมาแต่โบราณ¹⁰ (ภาพที่ 12)

2. ส่วนยอด

ส่วนยอด หรือส่วนชั้นหลังคา เป็นการซ้อนชั้นลดหลั่นกันตามสัดส่วนของตัวอาคาร จุดเด่นที่สำคัญคือ ชั้นหลังคาของส่วนพระอุโบสถ มีลักษณะเป็นทรงปราสาทแบบประยุกต์ กล่าวคือ มีรูปทรง 8 เหลี่ยม ตรงสันเหลี่ยมประดับวาระกาและหางหงส์เป็นนาคสามเศียร โดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 ชั้นซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป คล้ายคลึงกับรูปแบบของเจดีย์ (ภาพที่ 13) ดังนี้คือ

ชั้นที่ 1 — มีลักษณะเหมือนชายคา เชื่อมต่อกับสันหลังคาพระอุโบสถ

ชั้นที่ 2 — เป็นหลังคาขนาดใหญ่ ในทิศหลักประดับด้วยบันแถลงขนาดย่อม ขนาบข้างส่วนบนสุดของหลังคาพระอุโบสถ

ชั้นที่ 3 — มีลักษณะเป็นเรือนธาตุ บานประตูและช่องหน้าต่างเป็นแบบไทยประยุกต์ หน้าบรรพประตูประดับลวดลายสอดคล้องกับชั้นหลังคาพระอุโบสถ และกินพื้นที่เข้าไปถึงหนึ่งของชั้นหลังคา ต่อจากชั้นเรือนธาตุขึ้นไป เป็นชั้นหลังคาลาดประดับด้วยช่องลมคล้ายกุญในศิลปะอินเดียเหนือหน้าบรรพประตูในทิศหลัก บริเวณโดยรอบกันเป็นระเบียงคล้ายลานประทักษิณประดับด้วยฉัตรทอง 7 ชั้น ทิศละ 4 ฉัตร ภายในเรือนธาตุเป็นที่ประดิษฐานพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ชั้นที่ 4 — มีลักษณะคล้ายกับการจำลองเรือนธาตุของชั้นที่ 3 แต่ตัดตรงส่วนเรือนธาตุที่ยื่นสูงออกให้เหลือเพียงรูปแบบช่องหน้าต่างขนาดเล็ก 2 ช่องในแต่ละทิศ สำหรับในส่วนหลังคาเป็นลักษณะหลังคาลาด และประดับลวดลายอย่างสอดคล้องกันกับชั้นที่ 3 และหลังคาพระอุโบสถ ตรงส่วนทิศหลักประดับช่องหน้าต่างรูปกุญ 2 บานซ้อนชั้นกัน

เหนือขึ้นไปจากชั้นที่ 4 เป็นส่วนบัลลังก์ซ้อนกัน 2 ชั้น ต่อด้วยปลี ซึ่งมีลักษณะเป็นแท่งคั่นด้วยลูกแก้ว ปลัยอดและเม็คน้ำค้างแบบไทยประยุกต์¹¹ ทั้งหมดอยู่ในรูปแปลเหลี่ยม ส่วนยอดสุดเป็นฉัตรทองคำ 5 ชั้น ทำด้วยทองคำแท้ (ภาพที่ 14 – 16)

แนวความคิดในการออกแบบ

¹⁰ วัดโสธรวรารามวรวิหาร, โสธรวรารามวรวิหาร นิมิตแห่งบุญ (กรุงเทพฯ: ทีซีจีพรีนติ้ง, 2549), 57.

¹¹ ส่วนยอดนี้อาจจะมีหลักการและแนวคิดเดียวกันกับส่วนยอดของเจดีย์แบบไทยประเพณีสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏการประดับส่วนยอดในลักษณะเดียวกัน คือ การประดับลูกแก้วคั่นปลี ต่อขึ้นไปเป็นปลัยยอด และเม็คน้ำค้าง

จากการศึกษาแนวคิดในการออกแบบ พบว่าปัจจัยและข้อจำกัดสำคัญที่นำไปสู่แนวความคิดในการสร้างพระอุโบสถนั้น สามารถนำมาพิจารณาได้ดังนี้ คือ

1. พิจารณาจากวัตถุประสงค์ตามพระราชดำริให้ปรับปรุงพระอุโบสถให้สมพระเกียรติหลวงพ่พุทธโสธร

2. สภาพวัดไม่ได้สร้างขึ้นตามหลักการสร้างวัดโบราณ ไม่มีการจัดแผนผังวัด

3. มีที่ดินน้อย ไม่สามารถขยายไปได้

4. ลักษณะการเคารพบูชาพระพุทธโสธร การปิดทอง ขอพรที่ดื่งและองค์หลวงพ่

5. พิจารณาจากขนาดของพระอุโบสถหลังเดิม¹²

จากประเด็นปัญหาดังกล่าว ทำให้อาจารย์ประเวศ ลิ้มปรีงนิ สถาปนิกผู้ออกแบบได้หาแนวทางการออกแบบพระอุโบสถ เพื่อแก้ไขจุดบกพร่องต่างๆ นำมาซึ่งแนวความคิดในการออกแบบพระอุโบสถ ดังนี้ คือ

1. แก้ไขให้เป็นไปตามหลักการจัดผังวัด โดยให้พระอุโบสถหลังใหม่เป็นเขตพุทธาวาส และใช้เป็นที่ประกอบสังฆกรรมตามธรรมเนียมประเพณี

2. พื้นที่คับแคบ จึงแก้ปัญหาโดยการออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่ให้มีองค์ประกอบใช้สอยของตัวอาคารในเขตพุทธาวาสให้อยู่ในพื้นที่เดียวกัน เป็นอาคารแบบหลังเดียว มีแนวรั้วล้อมเป็นเขตพุทธาวาสตามหลักประเพณีการสร้างวัด

3. องค์หลวงพ่พุทธโสธรเป็นพระประธานที่มีฐานชุกชีเตี้ยๆ ทำให้สามารถเดินไปปิดทอง นมัสการถึงองค์หลวงพ่ได้ ลักษณะดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าหลวงพ่เป็นของประชาชน จึงคงรูปแบบไว้ดังเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

4. ขนาดอุโบสถเดิมเล็ก และแคบไม่สามารถบรรจุคนได้มาก จึงออกแบบให้กว้างขึ้น และระบายคนเข้าออกได้สะดวก ให้ลักษณะอาคารโปร่ง เพื่อความไม่อึด มีทางเข้าออก 4 ทาง ยกเพดานสูงเพื่อไม่ให้อบอ้าว

5. ออกแบบตามพระราชดำริคือให้สมพระเกียรติกับหลวงพ่พุทธโสธร มีความสง่างาม มีคุณค่าทางศิลปกรรม และเป็นอาคารประสานหลายหน้าที่ใช้สอย เน้นการเป็นสถาปัตยกรรมแนวใหม่ ร.9

6. เน้นการประหยัด คือออกแบบพระอุโบสถให้มีส่วนสำคัญไว้หลังเดียวกันในเขตพุทธาวาส

7. การใช้วัสดุ เน้นคุณภาพ เพื่ออายุยืนนาน วัสดุที่ใช้ต้องผลิตขึ้นใหม่เกือบทั้งหมด¹³

¹²“พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร,” อาษา 19, 20 (สิงหาคม 2537): 55.

¹³เรื่องเดียวกัน, 57.

ด้วยปัจจัยและข้อจำกัดข้างต้น ทำให้อาจารย์ประเวศ ลิมปรังษี สถาปนิกผู้ออกแบบ หาแนวทางเพื่อขจัดปัญหา โดยการรวมประโยชน์และความมุ่งหมายเข้าไว้ด้วยกัน กล่าวคือ ออกแบบอาคารแบบประสานประโยชน์หลายๆ หน้าที่การใช้งานตามหลักการพุทธศาสนา ตามแต่ละส่วนของตัวอาคาร โดยเน้นส่วนยอดเป็นสิ่งแทนพระสถูปเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุให้เป็นหลักแห่งพุทธศาสนาตามแบบการสร้างวัดแบบโบราณประเพณี อีกทั้งประสงค์จะให้เป็นการสถาปนากรรมแนวใหม่ในยุครัตนโกสินทร์ที่ 9 และมีคุณสมบัติตามพระราชดำริคือ เป็นอาคารสมเกียรติกับหลวงพ่อโสธร

ประเด็นวิเคราะห์

จากการศึกษาทางด้านรูปแบบของพระอุโบสถ และแนวความคิดที่นำมาใช้ในการสร้างพบว่า ประเด็นหนึ่งทางด้านรูปแบบที่น่าสนใจ นั่นคือ การสร้างส่วนยอดเป็นทรงปราสาท เป็นการคลี่คลายทางฐานานุกูลทางสถาปัตยกรรมหรือไม่ เหมาะสมหรือไม่อย่างไรในการนำรูปแบบดังกล่าวมาใช้กับพระอุโบสถหลวงพ่อโสธร และอีกประเด็นหนึ่งคือ ภาพปลานานาชนิดที่พื้นอุโบสถรายรอบฐานชุกชี ว่ามีที่มาหรือแนวความคิดอย่างไรในการนำภาพดังกล่าวมานำเสนอ

1. ประเด็นทางด้านรูปแบบทรงปราสาท

จากการพิจารณาทางด้านรูปแบบพระอุโบสถหลังใหม่วัดโสธรวรารามวรวิหาร พบว่ามีรูปแบบที่โดดเด่นในส่วนยอด โดยเป็นการทำชั้นหลังคาซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปในลักษณะของทรงปราสาท รูปแบบการประดับชั้นหลังคาคือด้วยทรงปราสาทดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับอาคารปราสาทในพระบรมมหาราชวัง เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท การสร้างพระอุโบสถทรงปราสาทจึงอาจจะเป็นการคลี่คลายฐานานุกูลทางสถาปัตยกรรม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า ปราสาท แปลว่า เรือนชั้น หมายถึงอาคารที่สร้างสูงเกินกว่าหนึ่งชั้น เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เนื่องจากสามัญชนจะอยู่อาศัยเพียงเฉพาะเรือนไม้ชั้นเดียว อาคารสูงตั้งแต่ 2 ชั้นขึ้นไปเรียกว่า ปราสาท นับว่าเป็นอาคารสูงแบบโบราณ¹⁴ ในพุทธกาลปรากฏการสร้างปราสาท เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของมหาเศรษฐี ชื่อว่ายสกุลบุตร¹⁵

¹⁴ สมภพ ภิรมย์, “สถาปัตยกรรมเวียง วัง วัดและเวียงสมัยรัตนโกสินทร์” ใน เอกสารวิชาการและสรุปผลสัมมนาเรื่องเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), 58.

¹⁵ สมภพ ภิรมย์, ภูฎาคาร (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), 8.

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คติการสร้างปราสาทในอินเดียนั้นสามารถเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และเป็นที่อยู่อาศัยของบุคคลผู้มีฐานะสูงชันมหาเศรษฐี¹⁶

แต่เมื่อไทยรับคติการสร้างปราสาทจากอินเดียมา จะเป็นທີ່ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์หรือเทพเจ้าเท่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างกันระหว่างพระมหากษัตริย์กับสามัญชนซึ่งเป็นเพียงบุคคลธรรมดา ซึ่งนอกจากจะสร้างจำเพาะเจาะจงสำหรับพระมหากษัตริย์แล้ว อาจจะเป็นการสร้างโดยมีพระบรมราชโองการสั่งให้สร้างเท่านั้น¹⁷

ยกตัวอย่างเหตุการณ์สำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ซึ่งเป็นวังหน้าในสมัยนั้น จะทรงสร้างปราสาทเหมือนอย่างพระที่นั่งบรมยงค์รัตนาศน์ที่กรุงศรีอยุธยา แต่สร้างไม่ทันแล้วเสร็จก็เกิดเหตุการณ์การลอบทำร้ายกรมพระราชวังบวรฯ ท่านจึงมีรับสั่งว่า “ที่วังจันทร์เกษมซึ่งเป็นวังหน้าครั้งกรุงศรีอยุธยาไม่มีปราสาท พระองค์มาสร้างปราสาทขึ้นในวังหน้าเห็นจะเกินวาสนาไปจึงมีเหตุ จึงโปรดให้งดการสร้างปราสาทนั้นเสีย...”¹⁸

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นว่า การสร้างอาคารทรงปราสาทในสมัยโบราณ ประเพณีนั้น จะสร้างสำหรับเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์เท่านั้น หรือพระมหากษัตริย์ทรงมีรับสั่งให้สร้างเป็นพุทธบูชา

เมื่อพิจารณาตามเหตุผลและข้อมูลในการสร้างปราสาทข้างต้นกับประเด็นทางด้านรูปแบบทรงปราสาทของพระอุโบสถวัดโสธรวรารามวรวิหาร พบว่า ไม่น่าจะเป็นเรื่องของการคลี่คลายฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม เนื่องจากเมื่อพิจารณาตามประวัติการก่อสร้าง เราจะพบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้สร้างพระอุโบสถให้สมเกียรติกับหลวงพ่อดำ โสธร การสนองพระกระแสรับสั่งดังกล่าว โดยการสร้างพระอุโบสถเป็นทรงปราสาท ซึ่งผ่านการวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง จึงทำให้สถาปัตยกรรมพระอุโบสถหลังนี้ มีความสอดคล้องด้วยเหตุผลของคติการสร้างอาคารทรงปราสาท คือ สร้างจากพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ และไม่เป็นการคลี่คลายฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมแต่อย่างใด

ดังนั้น จึงเชื่อได้ว่า การสร้างอุโบสถทรงปราสาทที่วัดโสธรฯ มีฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมที่อาจเทียบเท่าอาคารทรงปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ด้วยเหตุที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดเกล้าฯ รับสั่งให้สร้าง

¹⁶ สมภพ ภิรมย์, *กฎหมาย* (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), 8.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 11.

อย่างไรก็ตาม ในด้านของรูปแบบสถาปัตยกรรมทางศาสนา มีนักวิชาการให้ความเห็นว่า วัดใดที่เป็นวัดหลวง หรือวัดของขุนนางข้าราชการเป็นผู้สร้าง มักจะมีอิทธิพลของศิลปกรรมเมืองหลวงผสมอยู่ในสัดส่วนค่อนข้างมาก ซึ่งอาจจะมีแตกต่างไปจากรูปแบบที่พบในท้องถิ่น แต่อาจจะเหมือนที่อื่นๆ ที่นิยมในขณะนั้น¹⁹ จากข้อคิดเห็นดังกล่าว สอดรับและสนับสนุนให้เห็นว่าการสร้างสถาปัตยกรรมทรงปราสาทวัดโสธรฯ ที่อยู่ในท้องถิ่นต่างจังหวัด มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมในพระบรมมหาราชวังในแง่ของการทำยอดทรงปราสาท และความนิยมสร้างพระอุโบสถขนาดใหญ่ในปัจจุบัน เพื่อสื่อให้เห็นถึงศรัทธาอันแรงกล้าของประชาชนที่มีต่อพุทธศาสนา

2. ประเด็นด้านที่มาของแนวความคิดภาพเล่าเรื่อง

จากการศึกษาพบว่า พระอุโบสถหลังใหม่วัดโสธรฯ มีจุดประสงค์สำคัญในการสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวงพ่อโสธรอย่างสมเกียรติตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสรับสั่งไว้ ทำให้การออกแบบภายในจึงต้องมีความสอดคล้องกับพระพุทธรูปโสธรเช่นกัน โดยสังเกตได้อย่างชัดเจนจากการทำลวดลายพันธุ์ปลานานาชนิดไว้ที่พื้นอุโบสถ แสดงอาการแหวกว่าย เคลื่อนไหวไปมาอยู่รายรอบฐานชุกชีที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปโสธร (ภาพที่ 17) ภาพดังกล่าวสามารถสื่อให้ผู้พบเห็นเข้าใจได้โดยง่ายถึงประวัติความเป็นมาของหลวงพ่อโสธร

ตามตำนานของหลวงพ่อโสธร มีการเล่าขานกันต่อๆ มาว่า ในสมัยล้านช้าง – ล้านนา เศรษฐีพี่น้อง 3 คน ซึ่งอาศัยอยู่ทางเหนือ ได้หล่อพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ไว้ 3 องค์ตามวันเกิดของแต่ละคน มีปางสมาธิ ปางมารวิชัยและปางอุ้มบาตร จนกระทั่งบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญและถูกพม่าตีแตก ทำให้พระพุทธรูป 3 องค์แสดงอภินิหารย้ายองค์ลงสู่แม่น้ำปิง ลอยน้ำลงมาทางใต้ถึงแม่น้ำเจ้าพระยา และแยกทางกัน องค์หนึ่งคือ หลวงพ่อบ้านแหลม ลอยถึงแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสาคร องค์หนึ่งคือ หลวงพ่อบางพลี ลอยเข้าคลองบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ และองค์สุดท้ายคือ หลวงพ่อโสธร ลอยมาถึงแม่น้ำบางปะกง และขึ้นที่หน้าวัดหงส์ (ชื่อเดิมของวัดโสธร) ชาวบ้านและผู้มีความรู้ทางไสยศาสตร์ช่วยกันอัญเชิญขึ้นมาประดิษฐานไว้ที่พระวิหาร ในราวประมาณ พ.ศ.2313 สมัยต้นต้นกรุงธนบุรี²⁰

จากตำนานเล่าขานถึงประวัติความเป็นมาของหลวงพ่อโสธร ซึ่งเป็นที่รับรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นและคนทั่วไปว่า องค์พระพุทธรูปโสธรลอยมากับน้ำและมาขึ้นฝั่งที่วัดโสธร ทำให้การออกแบบพระอุโบสถภายใน จึงเป็นการออกแบบโดยการนำเสนอลวดลายรูปปลาหลากหลายชนิดมาแสดงไว้ที่พื้นพระอุโบสถ รายรอบฐานชุกชีหลวงพ่อพุทธรูปโสธร เพื่อเป็นการจำลองฉากหรือ

¹⁹ ศรัศักร วัลลิโภคม, ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรม (ม.ป.ท., 2525), 1.

²⁰ วัดโสธรวรารามวรวิหาร, โสธรวรารามวรวิหาร นิมิตแห่งบุญ (กรุงเทพฯ: ทีซีจีพรีนติ้ง, 2549), 92 -

เหตุการณ์ตอนที่พระพุทธโสธร กำลังลอยน้ำมาขึ้นฝั่งวัด จึงเป็นการบอกเล่าให้ผู้พบเห็นเข้าใจในประวัติความเป็นมาของพระพุทธโสธร ได้โดยง่ายเช่นเดียวกัน (ภาพที่ 18)

บทที่ 4

พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมมหารามวรวิหารกับสถาปัตยกรรมโบราณ และสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

สถาปัตยกรรมโบราณ

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ประวัติความเป็นมา

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นพระที่นั่งองค์ประธานของพระมหामณเฑียรที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ทรงโปรดให้สร้างขึ้นใหม่แทนพระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท ที่ถูกฟ้าผ่าและเพลิงไหม้หมดทั้งหลัง การสร้างพระที่นั่งองค์นี้โปรดให้เลื่อนตำแหน่งองค์พระที่นั่งออกมาข้างหน้า และสร้างพระที่นั่งเพิ่มอีกองค์หนึ่งโดยต่อกับมุขหลังของพระมหาปราสาท พร้อมกันโปรดให้สร้างพระปรัศว์ซ้ายขึ้นใหม่ตรงที่เดิมและสร้างกำแพงแก้วเป็นบริเวณพระที่นั่งโดยรอบ¹

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทใช้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระอัครมเหสี บางครั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระศพสมเด็จพระบรมราชวงศ์บางพระองค์ในระหว่างที่ไม่มีการประดิษฐานพระบรมศพก็ใช้ประกอบพระราชพิธีและการพระราชกุศลต่างๆ ที่สำคัญคือ พระราชพิธีฉัตรมงคลในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เป็นที่ยูบถ่มสังข์สังคายนาพระไตรปิฎก และเคยทรงใช้เป็นที่เสด็จออกขุนนาง เมื่อเสร็จจากการบูรณะครั้งใหญ่ในระหว่างทำการบูรณะหมู่พระราชมณเฑียร²

¹พลาคิษฐ์ สิทธิชัยกิจ, พระบรมมหาราชวังกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: บันทึกรสยาม, 2545), 158.

²กรมศิลปากร, ศิลปวัฒนธรรมเล่ม 8 โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี, 2525), 30.

รูปแบบพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท (ภาพที่ 19)

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นกลางทางฝั่งฟากตะวันตก มีรูปแบบเป็นปราสาททรงจัตุรมุข แต่ละมุขมีความกว้างยาวเสมอกัน ตรงกลางมุขเป็นยอดปราสาท มุขด้านทิศเหนือมีมุขเด็จยื่นออกมา องค์พระที่นั่งก่ออิฐถือปูน³ ประกอบด้วยส่วนฐานคือฐานหน้ากระดาน ถัดขึ้นมาเป็นฐานสิงห์ และฐานเชิงบาตร 2 ชั้น เหนือขึ้นไปคือส่วนชั้นเรือนธาตุ ซึ่งประกอบด้วยซุ้มประตูทรงปราสาทตรงมุขด้านทิศเหนือ และซุ้มหน้าต่างทรงปราสาทด้านละ 4 ซุ้ม ส่วนมุขเด็จด้านหน้าเป็นที่ตั้งของพระที่นั่งบุษบกมาลา สำหรับใช้เป็นที่เสด็จฯ ออกพระราชพิธี

ส่วนยอดของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท (ภาพที่ 20) เป็นการทำเรือนซ้อนชั้นลดหลั่นกันตามสัดส่วนของตัวอาคาร ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี ลักษณะเด่นอยู่ที่ส่วนยอดปราสาทและครุฑรับไชรายอดปราสาททั้ง 4 ด้าน ศาสตราจารย์หลวงวิศาลศิลปกรรม ผู้เชี่ยวชาญงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ได้บรรยายไว้ว่า

“...นับเป็นสถาปัตยกรรมชั้นเยี่ยม คือ ยอดปราสาทได้รูปทรงจอมแห ถูกต้องตามหลักวิชา นับตั้งแต่หยาดน้ำค้างลงมา ปลียอด ลูกแก้ว บัวกลุ่ม เหมบัลลังก์ องค์ระฆัง ถึงแปดตาราง ชั้น หลังคายอดแบ่งจังหวะเป็นเจ็ดชั้น มีย่อเหลี่ยมไม้สิบสองยื่นออกไปรับบานแถลงทุกๆ ชั้น สี่มุมของหลังคามีนาคปักทุกเหลี่ยม ต่อจากมุมเชิงชายไม้สิบสองลงไปยังมีครุฑแบกชายคาทั้งสี่ด้านแทนกัน ทวย นับเป็นยอดพระมหาปราสาทที่มีรูปทรงงดงามด้วยศิลปลักษณะอันวิจิตรงดงาม...”⁴

อย่างไรก็ตาม ส่วนยอดของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประกอบด้วยหลังคาชั้นลดซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป 4 ชั้น มีลักษณะเป็นหลังคายอดปราสาท ประกอบด้วยเครื่องยอดและเครื่องตกแต่ง ดังนี้ คือ

1. เหนือหลังคาชั้นซ้อน ชั้นที่ 4 ขึ้นไป ประดับด้วยครุฑชุกดานาคในมุขทิศเฉียงทั้ง 4 ทิศ ได้ไชรายอดปราสาท (ภาพที่ 21)
2. ยอดปราสาทมีลักษณะคล้ายทรงระฆัง อยู่ในแผนผังแบบเพิ่มมุมไม้สิบสอง

³ หม่อมราชวงศ์ แสงสุรย์ อดาว์ลัย, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชวัง, 2519), 52.

⁴ สำนักราชเลขาธิการ, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, 2531),

3. ส่วนยอดปราสาท ประกอบด้วยเชิงกลอน⁵ 7 ชั้น ช้อนลดหลั่นกันขึ้นไปรองรับยอดปราสาทที่มีลักษณะคล้ายทรงระฆังเพิ่มมุมไม้สิบสอง

4. บนชั้นเชิงกลอนแต่ละชั้น ประดับด้วยบันแถลงซ้อนชั้นกัน 2 ชั้น ตรงจุดกึ่งกลางของชั้นในด้านทิศหลัก (ทิศเหนือ-ทิศใต้ ทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก) ทั้ง 4 ทิศ ซึ่งเป็นรูปแบบการจำลองหลังคาชั้นซ้อนด้านล่าง และขนานข้างด้วยบันแถลงขนาดย่อมตามสัดส่วนลดหลั่นกันขึ้นไป

5. ที่จุดเพิ่มมุมในแต่ละทิศเฉียงประกอบด้วยนาคปัก⁶ 3 เศียร สอดรับกับนาคเบือน⁷ ที่ประดับปลายรยระกาที่ติดกับเชิงกลอนของชั้นหลังคา (ภาพที่ 22)

6. ต่อจากชั้นเชิงกลอนขึ้นไป เป็นส่วนคล้ายองค์ระฆังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้สิบสอง ถัดด้วยบัลลังก์เหลี่ยมเพิ่มมุมสอดรับกับรูปแบบของกระฉัง

7. ถัดขึ้นไปจากองค์ระฆัง ประกอบด้วยหม้อซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป 3 ชั้น กันด้วยชั้นรัดประคดในแต่ละชั้น และต่อด้วยบัวกลุ่มซ้อนชั้นกัน 7 ชั้น ถัดขึ้นมาเป็นปลีที่คั่นด้วยลูกแก้ว ที่ยอดปลีประกอบด้วยเม็ดน้ำค้าง และประดับด้วยพุ่มข้าวบิณฑ์⁸ (ภาพที่ 23)

จากประวัติความเป็นมาและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทยประเพณีของพระที่นั่งคูศิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง พบว่า เป็นการสร้างขึ้นตามคติทางศาสนา และมีความสอดคล้องต่อความเหมาะสมทางฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม ซึ่งสามารถหยิบยกมาเป็นต้นแบบของการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ เช่น พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบและแนวความคิด

⁵แผ่นไม้ติดปลายกลอนยาวตลอดความยาวของชายคา อยู่ใต้แนวกระเบื้องตัวล่างสุดของชั้นหลังคา ถ้าเครื่องไม้หลังคาใช้จันทน์ตามแบบหลังคาทรงจั่วในปัจจุบัน ตัวไม้เชิงกลอนนี้ก็เรียกเชิงชายแทน อ้างจาก โชติ กัลยาณมิตร, *พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548), 178.

⁶นาคปัก เป็นชื่อเรียกรูปพญานาคหลายหัว สลักจากแท่งศิลาเพื่อตั้งประดับบนมุมประธานของชุดชั้นช้อนลดหลั่นของปราสาทแบบขอม อ้างจาก สันติ เล็กสุขุม, “จากนาคปัก มาเป็นนาคเบือน และมาเกี่ยวกับหางหงส์,” *ดำรงวิชาการ วารสารรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี* 3, 5 (มกราคม – มิถุนายน 2547), 78.

⁷นาคเบือน เป็นสัญลักษณ์ของพญานาคห้าหัวที่แยกออกเป็นห้าแฉก โดยสลักจากไม้แท่งเดียว สลักเป็นแฉกปลายสับดพองาม แฉกกลางเป็นนาคหน้าตรง แฉกที่ขนานสองข้างคือนาคเบือนหน้าออก อ้างจาก เรือง เดียวกัน, 79.

⁸พุ่มข้าวบิณฑ์ คือ รูปหรือลายซึ่งมีฐานเหมือนพุ่มดอกไม้ที่มีข้าวสุกบรรจุในกรวยใส่ไว้ภายใน อ้างจาก หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, *สถาปัตยกรรมไทย* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), 70.

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ประวัติความเป็นมา

ในปี พ.ศ.2418 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำริจะสร้างพระที่นั่งเป็นท้องพระโรง จึงโปรดเกล้าฯ ให้จ้างสถาปนิกจากสิงคโปร์ชื่อ มิสเตอร์ยอน คลุนิช เป็นนายช่างหลวง ทำการออกแบบ และมีมิสเตอร์แฮนรี คลุนิชโรส เป็นนายช่างผู้ช่วย เนื่องด้วยพระที่นั่งองค์นี้จะสร้างขึ้นทางทิศเหนือของพระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์ และพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ จึงต้องรื้อเรือนเพ็ชรที่สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลนี้รวมไปถึงมุขหน้าพระที่นั่งทั้ง 2 องค์นี้ด้วย พระราชดำริเดิม ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งองค์นี้แบบตะวันตก ขณะที่กำลังทำการก่อสร้าง สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้กราบบังคมทูลขอให้ทำเป็นปราสาท โดยอ้างเหตุผล 2 ประการ คือ

1. กรุงศรีอยุธยามีปราสาทเรียงกัน 3 องค์ คือพระที่นั่งวิหารสมเด็จ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท พระที่นั่งสุยาสัยอมรินทร์ ส่วนที่กรุงเทพฯ มีหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอยู่แล้ว พระที่นั่งจักรีสร้างตรงกลางเสมือนพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท ฉะนั้น พระที่นั่งจักรีควรสร้างเป็นปราสาทด้วย

2. นับตั้งแต่สร้างกรุงรัตนโกสินทร์ได้ทรงสร้างปราสาทมาทุกรัชกาล ในรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่ได้ทรงสร้างปราสาท แต่ถึงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้สร้างพระที่นั่งมหาราชขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมชนกนาถ ในรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลงพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ซึ่งแต่ก่อนเป็นพลับพลามาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เปลี่ยนหลังคาเป็นยอดปราสาท ในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท

ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงอนุโลมตามและโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนทรงหลังคาเป็นรูปปราสาท 3 ยอด และต่อมาได้พระราชทานนามพระที่นั่งองค์นี้ว่า พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท⁹

รูปแบบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท (ภาพที่ 24)

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทสร้างขึ้นเป็นแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมตะวันตก และสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โดยองค์พระที่นั่งเป็นแบบยุโรป ส่วนหลังคาเป็นทรงปราสาท

⁹สำนักราชเลขาธิการ, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, 2531),

แบบไทย รูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบันนั้นมีลักษณะที่ต่างไปจากเดิม ทั้งนี้เนื่องจากการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 7 โดยมีสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นผู้อำนวยการซ่อม และมีหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์กฤดากร ทรงเป็นผู้ควบคุม การบูรณะครั้งนี้มีการเปลี่ยนทั้งรูปร่างบางส่วน และวัสดุก่อสร้าง ทั้งเครื่องบนและเครื่องยอด รวมทั้งเปลี่ยนทรวดทรงและลวดลายของซุ้มพระทวารและพระบัญชาทั้งภายในและภายนอกเป็นอันมาก¹⁰

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเป็นอาคารที่ทอดยาวในแนวตะวันออก – ตะวันตก ตั้งอยู่ในฝั่งสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันด้านหน้าออกสู่ทิศเหนือ เป็นพระที่นั่งองค์เดียวมีมุข 3 มุขคือ มุขตะวันออก หรือที่เรียกว่า พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันออกอยู่ติดกับพระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์ ต่อเชื่อมด้วยอัฒจันทร์ใหญ่ทอดยาวจากชั้นบนถึงชั้นล่างเรียกกันเป็นสามัญว่าอัฒจันทร์เสื่อ ส่วนมุขตะวันตก หรือพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันตกอยู่ติดกับพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ และมุขกลางมีลักษณะเป็นมุขยาว เรียกว่า พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์กลาง มีมุขเด็จยื่นออกมาด้านทิศเหนือ โดยมีท้องพระโรงกลางเป็นประธานของพระที่นั่งทั้งหมด พระที่นั่งทั้ง 3 องค์เชื่อมต่อกันด้วยห้องโถงยาว เรียกว่า มุขกระสัน

องค์พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเป็นอาคารสูงชันกัน 3 ชั้น (ภาพที่ 25) แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ต่อด้วยชั้นหลังคาทรงปราสาทที่มุขพระที่นั่งทั้ง 3 มุข ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้

- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์กลาง ชั้นบนเป็นหอพระบรมอัฐิ มีมุขเด็จสำหรับเสด็จออกอยู่ด้านหน้า ชั้นกลางเป็นท้องพระโรงหน้า ที่ผนังแขวนพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ชั้นล่างเป็น กองรักษาการณ์มหาดเล็กรักษาพระองค์

- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันออก ชั้นบนประดิษฐานปูชนียวัตถุ ชั้นกลางเป็นห้องรับรองพระราชอาคันตุกะ ผนังห้องแขวนพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับร่วมกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถและพระบรมราชโอรส 5 พระองค์ ชั้นล่างเป็นห้องพักแขก

- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันตก ชั้นบนประดิษฐานพระอัฐิพระมหากษัตริย์และพระอัฐิพระบรมราชวงศ์ ชั้นกลางเป็นห้องรับแขก ที่ผนังแขวนพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ชั้นล่างเป็นห้องสมุด

¹⁰หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย สักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชวัง การ, 2536), 17.

- मुखกระสันด้านตะวันออก ชั้นบนเป็นเฉลียงเชื่อมระหว่างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท องค์กลางกับองค์ตะวันออก ชั้นกลางเป็นห้องโถงแบ่งเป็นสองตอน ตอนในเป็นห้องรับรอง ผนังประดับพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 7 ตอนนอกเป็นเฉลียงเชื่อมระหว่างท้องพระโรงหน้ากับห้องรับรองในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท องค์ตะวันออก ชั้นล่างเป็นห้องโถง

- मुखกระสันด้านตะวันตก ชั้นบนเป็นเฉลียงเชื่อมระหว่างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท องค์กลางกับองค์ตะวันตก ชั้นกลางเป็นห้องโถงสำหรับรับแขก ผนังประดับพระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระอัครมเหสีในรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 7 ชั้นล่างเป็นห้องโถง

- ท้องพระโรงกลางอยู่ต่อจากท้องพระโรงหน้า เป็นท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกให้คณะทูตานุทูตเข้าเฝ้าฯ และเป็นที่พักประทับพระราชพิธีการกุศลหรือประกอบพระราชกรณียกิจอื่นๆ ในรัชกาลที่ 5 ทรงใช้เป็นที่พักเสด็จออกขุนนาง ภายในท้องพระโรงกลางประดิษฐานพระแท่นพุดตานฉนวน ซึ่งเป็นพระราชบัลลังก์ประจำพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทนี้ ผนังเบื้องหลังราชบัลลังก์ทำเป็นซุ้มจระนำกลางซุ้มเขียนตาสจักรี ส่วนผนังด้านอื่นประดับภาพเขียนสีน้ำมันเกี่ยวกับประวัติการเจริญทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส

ส่วนยอดของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท (ภาพที่ 26) ประกอบด้วยหลังคาชั้นลดซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปสองชั้น ต่อด้วยยอดทรงปราสาทที่ मुखพระที่นั่งองค์ตะวันออก मुखพระที่นั่งองค์ตะวันตกและ मुखพระที่นั่งองค์กลาง โดยมีรูปแบบ ดังนี้

- เหนือหลังคาชั้นลดชั้นที่ 2 ขึ้นไป ประกอบด้วยยอดปราสาทมีลักษณะคล้ายทรงระฆังซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป 7 ชั้น อยู่ในแผนผังแบบเพิ่มมุมไม้สิบสอง

- ที่มุมไม้สิบสองทั้ง 4 มุมของยอดปราสาท แต่เดิมมีรูปจำหลักครุฑยูคานาครองรับอยู่ มาเปลี่ยนเป็นทวยรูปหงส์เมื่อคราวซ่อมใหญ่ในรัชกาลที่ 7 (ภาพที่ 27)

- บนชั้นเชิงกลอนแต่ละชั้น ประดับด้วยบันแถลงตรงจุดกึ่งกลางของชั้นในด้านทิศหลักทั้ง 4 ทิศ ขนาบข้างด้วยบันแถลงขนาดย่อมตามสัดส่วนลดหลั่นกันขึ้นไป

- ต่อจากชั้นเชิงกลอนขึ้นไป เป็นส่วนคล้ายของกระฉังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้สิบสอง ถัดด้วยบัลลังก์เหลี่ยมเพิ่มมุมสอดรับกับรูปแบบของกระฉัง

- ถัดขึ้นไปจากองกระฉัง ประกอบด้วยหมอนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป 3 ชั้น คั่นด้วยชั้นรัดประคดในแต่ละชั้น และต่อด้วยบัวกลุ่มซ้อนชั้นกัน 7 ชั้น ถัดขึ้นมาเป็นปลีที่คั่นด้วยลูกแก้ว ที่ยอดปลีประกอบด้วยเม็ดน้ำค้าง และประดับด้วยฉัตรซ้อนลดหลั่นกัน 5 ชั้น

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของหลังคาของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทยังไม่เป็นไปตามแบบแผนของโบราณราชประเพณีเช่นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท คือเป็นหลังคาที่ตกแต่งด้วยข้อฟ้าแบบ

ข้อห้ามอยู่ ประกอบด้วยรวระกาและตัวลายของแบบนาครวยแทนข้อฟ้า ใบระกา นาคสะดุ้ง และ นาคเป็นแทนหางหงส์ ความลาดชันของหลังคามีน้อยกว่าอาคารแบบไทยประเพณีรุ่นก่อนๆ เพราะความกว้างของช่อมีมากกว่า รวมทั้งข้อฟ้ามีรูปแบบที่อ้วนกว่าและขนาดสั้นกว่า เพื่อให้สมดุล กับขนาดขององค์พระที่นั่ง

สถาปัตยกรรมร่วมสมัย

อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา

ประวัติความเป็นมา

วัดยานนาวาเป็นวัดที่มีการก่อสร้างมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เดิมมีชื่อเรียกว่า วัดคอกควาย ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสิน ได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง เป็นที่สถิตของพระราชกณะและมีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า วัดคอกกระบือ¹¹

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัด ทรงโปรดให้สร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ ซึ่งยังคงใช้งานจนถึงปัจจุบันและยังคงความสำคัญในฐานะพระอารามหลวง ถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในส่วนของการปกครองสงฆ์ ทรงโปรดให้วัดคอกกระบืออยู่ในสังกัดของคณะกลาง ขึ้นตรงต่อกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชินโรส และโปรดให้สร้างพุทธเจดีย์เป็นรูปเรือสำเภาทางด้านหลังของพระอุโบสถ และพระราชทานชื่อวัดใหม่ว่า วัดยานนาวาราม¹²

ในปี พ.ศ. 2530 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ขึ้น เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระเกียรติ 200 ปีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ต่อมาในปี พ.ศ.2544 พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมง.โกโร) ได้มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส โดยทำการปรับปรุงพัฒนาอาคารเจษฎาบดินทร์และหอพระไตรปิฎกเฉลิม

¹¹อดุลย์ศักดิ์ เทมแพงพันธ์, “พุทธนาวา วัดยานนาวา การศึกษาสัญลักษณ์ในความเชื่อทางพุทธศาสนา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540), 15.

¹²นักกัพิชัย ถาวรรธรรม, ผู้เรียบเรียง, ชม "พระสำเภาเจดีย์" สักการะ "พระบรมสารีริกธาตุ" สมโภชพระอารามหลวง 240 ปี "วัดยานนาวา" [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 15 สิงหาคม 2551. เข้าถึงได้จาก

<http://www.perdbucha.com>

พระเกียรติ รวมถึงได้บูรณะปฏิสังขรณ์ พระตำหนักเจ็ดและเสนาสนะสงฆ์ จนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2546¹³

รูปแบบอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา (ภาพที่ 28)

อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ มีลักษณะเป็นอาคารเอกประสงค์ขนาดใหญ่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวในแนวทิศตะวันออก – ตะวันตก หันด้านหน้าอาคารออกสู่ทิศใต้ มีความสูงถึง 3 ชั้น ภายนอกตัวอาคารด้านทิศใต้ เป็นบันไดที่เชื่อมต่อสู่ชั้นบนของตัวอาคาร ซึ่งในแต่ละชั้นของอาคารมีรูปแบบดังต่อไปนี้

ชั้นที่ 1 ศาลาเอนกประสงค์ – เป็นห้องโถงขนาดใหญ่ ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าปูพรมแดง ปัจจุบันทางวัดใช้สำหรับเป็นที่ประดิษฐานพระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตธาตุของพระสาวก

ชั้นที่ 2 – ห้องปฏิบัติธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชน มีลักษณะเป็นห้องโถงขนาดใหญ่ ปูด้วยพรมแดงเช่นเดียวกัน

ชั้นที่ 3 – ทางด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือ และทิศตะวันตก มีลักษณะเป็นห้องโถงยาวขนาดพอประมาณเชื่อมต่อกันคล้ายรูปตัวยู เว้นพื้นที่ตรงกลางไว้เป็นที่ตั้งของอาคารทรงปราสาท โดยปรากฏยอดทรงปราสาทในแต่ละมุมของห้องโถงด้วยเช่นกัน รวมทั้งหมด 4 ยอด (ภาพที่ 29) ห้องโถงดังกล่าว ตรงส่วนกลางใช้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระสมณโคตมศักยมุณีพระพุทธเจ้า ซึ่งนำมาจากเมืองศรีลังกา เพื่อไว้การบูชาสักการะของพุทธศาสนิกชน ห้องโถงทิศตะวันออกเป็นห้องเพ่งกลีนิ สำหรับผู้มาปฏิบัติธรรม และห้องโถงทิศตะวันตกใช้สำหรับเป็นห้องประชุมของทางวัด¹⁴

อาคารทรงปราสาทที่ปรากฏตรงจุดกึ่งกลางด้านทิศใต้บนชั้น 3 ของอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ (ภาพที่ 30) อันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาปางห้ามสมุทร หรือมีชื่อเรียกว่า “มณฑปพระพุทธปฏิมาสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” มีลักษณะแผนผังและรูปแบบของตัวอาคารเป็นทรงจัตุรมุขขนาดย่อม ประกอบด้วยส่วนฐานซึ่งเป็นฐานบัวหน้ากระดาน ยึดทรงสูงในส่วนของเรือนธาตุ ประดับด้วยซุ้มประตูทิศละ 1 ซุ้ม ซุ้มหน้าต่างทางทิศเหนือและทิศใต้ ทิศละ 2 ซุ้ม ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกทิศละ 1 ซุ้ม โดยทั้งซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างทำยอดทรงบันแถลงอย่างสอดคล้องกัน เช่นเดียวกับตราพระราชลัญจกรของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3

¹³นักกีฬายกน้ำหนัก, เรียบเรียง, ชม"พระตำหนักเจ็ด" สักการะ "พระบรมสารีริกธาตุ" สมโภชพระอารามหลวง 240 ปี "วัดยานนาวา" [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 15 สิงหาคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.perdbucha.com>

¹⁴สัมภาษณ์ ณัฐ ทะสังขา, เจ้าหน้าที่สำนักงานวัดยานนาวา, 19 มกราคม 2551.

ส่วนยอดมณฑปพระพุทธปฏิมาฯ (ภาพที่ 31) มีความสัมพันธ์ทางทัศนียภาพเดียวกันกับ ส่วนยอดปราสาททั้ง 4 ยอดของห้องโถง คือ หลังคาชั้นลด ตกแต่งด้วยช่อฟ้า ใบระกาและหางหงส์ ซ้อนลดหลั่นขึ้นไปสามชั้น รองรับยอดปราสาทขนาดเล็ก ซึ่งมีรูปแบบคล้ายทรงระฆังเพิ่มมุมไม้สิบสอง ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปสามชั้น บนชั้นเชิงกลอนแต่ละชั้น ประดับด้วยบันแถลงใหญ่ตรง จุดกึ่งกลางของชั้น ในด้านทิศหลัก ทั้ง 4 ทิศ และบันแถลงขนาดย่อมในแต่ละจุดเพิ่มมุมตาม สัดส่วนลดหลั่นกันขึ้นไป ต่อจากชั้นเชิงกลอน เป็นส่วนคล้ายของกระฉังสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้สิบสอง ถัดด้วยบัลลังก์เหลี่ยมเพิ่มมุม เหมซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป 3 ชั้น คั่นด้วยชั้นรัดประคดในแต่ละชั้น และต่อด้วยบัวกลุ่มขนาดย่อมคล้ายเป็นวงแหวนซ้อนชั้นกัน 7 ชั้น ถัดขึ้นมาเป็นปลีที่คั่นด้วย ลูกแก้วคล้ายวงแหวนและที่ยอดปลีประกอบด้วยเม็ดน้ำค้าง

พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง

ประวัติความเป็นมา

วัดหัวลำโพงเดิมชื่อวัดหัวลำพอง เป็นวัดราษฎร์ ใครเป็นคนสร้างและสร้างเมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่คาดว่าคงสร้างในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ประมาณรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้โดยอาศัยการสันนิษฐานจากรูปทรงของอุโบสถหลังเก่าและเจดีย์ด้านหลัง ซึ่งสร้างคู่กันมา ความเป็นมาของวัดนี้ มีผู้รู้ประมวลไว้ โดยอาศัยจากการเล่าต่อๆ กันมาว่า ในปี พ.ศ.2310 กรุงศรีอยุธยาถูกพม่าทำลายเผาผลาญบ้านเมือง ตลอดวัดวาอารามจนในที่สุดได้เสียกรุงแก่ข้าศึก ประชาชนจึงพากันอพยพครอบครัว ลงมาทางใต้ตั้งถิ่นฐานที่บริเวณวัดหัวลำโพงในปัจจุบันนี้เห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสม ยังไม่มีเจ้าของถือกรรมสิทธิ์ มีลำคลองเชื่อมโยงสะดวกต่อการสัญจรไปมา จึงได้ตั้งหลักฐานและจับจองที่ดิน นานปีเข้าต่างก็มีหลักฐานมั่นคงเป็นปึกแผ่นทั่วกัน ต่อมาจึงได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นและให้ชื่อว่า วัดหัวลำพอง ตามความนิยมที่ชื่อของวัดจะพ้องกับชื่อหมู่บ้าน¹⁵

ปี พ.ศ.2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงสร้างทางรถไฟ ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย พระราชทานนามว่า สถานีหัวลำโพง ซึ่งอยู่ห่างจากวัดหัวลำพอง ประมาณ 2 กิโลเมตร ประมาณปี พ.ศ.2447 ราวเดือนตุลาคมหรือเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นฤดูกาลทอดกฐิน จากหลักฐานและคำบอกเล่ากันว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระกฐินที่วัดหัวลำพองนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่ พระราชทานนามว่า วัดหัวลำโพง¹⁶

รูปแบบพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง (ภาพที่ 32)

¹⁵วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ “วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง” (กรุงเทพฯ: กราฟิการ์ตพรีนติ้ง, 2546), 17 – 18.

¹⁶เรื่องเดียวกัน, 19.

พระอุโบสถ วัดห้วยลำโพงเป็นอาคารทรงปราสาทในแผนผังจัตุรมุขซ้อนกัน 3 ชั้นหันหน้าไปทางทิศตะวันออก โดยพระอุโบสถตั้งอยู่บนชั้นที่ 3 ของตัวอาคาร ติดกับอาคารพระวิหารเฉลิมพระเกียรติทางด้านทิศเหนือ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ที่สำคัญคือ พื้นและฝาผนังปูด้วยหินอ่อนและหินแกรนิต หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี

รูปแบบส่วนฐานรองรับพระอุโบสถ คือส่วนของอาคารชั้นล่างและชั้นกลาง เป็นห้องโถงเอนกประสงค์ เขียนภาพจิตรกรรมเพดานและฝาผนัง ชูควรรรณคดีไทย ชาดก และประเพณีไทย ถัดขึ้นมาบนชั้นที่ 3 ของตัวอาคาร เป็นที่ตั้งของพระอุโบสถ และพระวิหารเฉลิมพระเกียรติ บริเวณลานด้านนอกพระอุโบสถเป็นทางเดินปูด้วยหินอ่อนและหินแกรนิต มีศาลารายทรงจัตุรมุขยอดปราสาท ๔ หลัง ประจำ ๔ ทิศ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป อดิบุรพาจารย์ มีซุ้มระฆังทรงไทย ด้านข้างซ้าย 1 ซุ้ม ด้านข้างขวา 1 ซุ้ม ด้านหลังอีก 1 ซุ้ม (ภาพที่ 33)

ส่วนฐานพระอุโบสถในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีรูปแบบคล้ายกับฐานบัวลูกแก้วอก ไก่ 1 ฐานรองรับส่วนเรือนธาตุ (ภาพที่ 34) ในด้านทิศหลักของพระอุโบสถ คือทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก จะปรากฏมุขที่ยื่นออกมาจากตัวอาคารทั้ง 4 ด้าน (ภาพที่ 35) ลักษณะเรือนธาตุมีความยืดหยุ่นพอสมควร รองรับยอดทรงปราสาทอย่างสมสัดส่วน ประตูและหน้าต่างมีซุ้มทรงปราสาทครึ่งซีกติดลายปูนปั้น ลงรักปิดทอง ประดับกระจกลี ประกอบด้วยซุ้มประตูด้านหน้า 3 ซุ้ม ด้านข้างซ้าย 1 ซุ้ม ด้านข้างขวา 1 ซุ้ม ด้านหลัง 1 ซุ้ม ซุ้มหน้าต่าง ด้านละ 4 ซุ้ม บานประตูและบานหน้าต่างด้านในด้านนอกทำลวดลายประดับมุก ตกแต่งด้วยจิตรกรรมฝาผนังทั้ง 4 ด้าน หน้าบันมีลวดลายประดิษฐานตราสัญลักษณ์งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เหนือครุฑทั้ง 4 ด้าน มีเชิงชายหลังคาประดับลวดลาย มีกันทวยเทพพนมและหัวเสาปูน ลงรักปิดทอง ประดับกระจกลี

ลักษณะยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถ วัดห้วยลำโพง (ภาพที่ 36) ประกอบด้วยหลังคาชั้นลด ติดช่อฟ้าและหางหงส์เป็นพญานาคสามเศียร ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปสามชั้น รองรับยอดทรงปราสาท ซึ่งมีลักษณะคล้ายทรงระฆัง ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป 7 ซ้อน อยู่ในแผนผังแบบเพ็ญมุมไม้สิบสองสอดคล้องกับการเพิ่มมุมของอาคารพระอุโบสถ มีครุฑยุดนาครองรับอยู่ที่มุมทั้ง 4 ของยอดปราสาท บนชั้นเชิงกลอนแต่ละชั้น ประดับด้วยบันแถลงใหญ่ตรงจุดกึ่งกลางของชั้น ในด้านทิศหลัก ทั้ง 4 ทิศ ขนาบข้างด้วยบันแถลงขนาดย่อมตามสัดส่วนลดหลั่นกันขึ้นไป ต่อจากชั้นเชิงกลอนขึ้นไป เป็นส่วนคล้ายของกระฉังสี่เหลี่ยมเพ็ญมุมไม้สิบสอง ถัดด้วยบัลลังก์เหลี่ยมเพ็ญมุม เหมซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป 3 ชั้น กั้นด้วยชั้นรัดประคดในแต่ละชั้น และต่อด้วยบัวกลุ่มขนาดย่อมคล้ายเป็นวงแหวนซ้อนชั้นกัน 7 ชั้น ถัดขึ้นมาเป็นปลีที่กั้นด้วยลูกแก้วคล้ายวงแหวน โดยที่ยอดปลีประกอบด้วยเม็ดน้ำค้าง และประดับด้วยฉัตร (ภาพที่ 37)

บทวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหารกับสถาปัตยกรรมโบราณ และสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

ประเด็นทางด้านรูปแบบ

จากการศึกษารูปแบบอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหารกับสถาปัตยกรรมโบราณ และสถาปัตยกรรมร่วมสมัย สามารถนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ ได้ดังนี้ คือ

- ด้านรูปแบบแผนผัง

ทางด้านรูปแบบแผนผังของสถาปัตยกรรมพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรฯ กับสถาปัตยกรรมโบราณ คือพระที่นั่งคูสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง สถาปัตยกรรมร่วมสมัย คืออาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา พระอุโบสถวัดหัวลำโพง สามารถจำแนกความเหมือนคล้ายและความแตกต่างทางด้านแผนผัง ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า คือ พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรฯ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท อาคารเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา กับกลุ่มที่มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส คือ พระที่นั่งคูสิตมหาปราสาท อาคารมณฑลพระปฎิมาฯ ซึ่งประดิษฐานอยู่บนชั้นสามของอาคารเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง

- ด้านวัสดุและเทคโนโลยีในการก่อสร้าง

พบว่ามีการใช้วัสดุ และเทคโนโลยีการก่อสร้างที่แตกต่างกัน กล่าวคือ อุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรฯ ใช้วัสดุสมัยใหม่ที่ถูกสั่งทำและออกแบบมาเป็นพิเศษ เช่น เซรามิก หินแกรนิต และหินอ่อน เช่นเดียวกันกับอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง ซึ่งมีงานประดับกระจกสีเพิ่มเข้ามา

แต่สำหรับพระที่นั่งคูสิตมหาปราสาท ปรากฏการบูรณะซ่อมในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยได้เปลี่ยนตัวไม้เครื่องบนเครื่องยอด¹⁷ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในการใช้วัสดุการก่อสร้าง แต่รูปแบบยังคงเป็นการทำเลียนแบบเครื่องไม้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 โปรดให้สร้างคานคองกรีตเสริมเหล็ก และตัดเสาหอนกลางมุข ทั้ง 4 มุขภายในองค์พระมหาปราสาท¹⁸

ส่วนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทพบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำความรู้ด้านคานคองกรีตเสริมเหล็ก¹⁹ มาใช้ในการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมในสมัยของพระองค์ โดยมี

¹⁷ สมภพ ภิรมย์, ฤๅณาการ (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), 77.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 81.

¹⁹ สำนักราชเลขาธิการ, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, 2531),

การใช้โครงเหล็ก หินอ่อนและกระจกสีที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ จึงทำให้มีรูปแบบที่ผสมผสานกันระหว่างศิลปะไทยกับตะวันตก ดังนั้น ด้วยการใช้วัสดุและเทคโนโลยีในการก่อสร้างที่แตกต่างกันแต่ละยุคสมัย ทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้นมีความแตกต่างด้วยเช่นกัน

- ด้านขนาดและสัดส่วน

ความแตกต่างทางด้านขนาดและสัดส่วน สามารถสังเกตได้อย่างชัดเจน เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกันระหว่างพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พบว่า พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรฯ มีขนาดใหญ่ โดยเฉพาะส่วนยอดปราสาทแบบประยุกต์ ซึ่งประกอบด้วยชั้นเรือนธาตุที่สามารถให้คนขึ้นไปเดินเวียนประทักษิณได้ สอดรับกับรูปแบบพระอุโบสถที่มีขนาดใหญ่ เปรียบเทียบกันกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่เช่นกัน โดยมีลักษณะเฉพาะที่ยอดปราสาทแบบไทยประเพณี 3 ยอดปราสาทตรงด้านมุมทั้ง 2 ข้าง และตรงจุดกึ่งกลางของอาคาร รูปแบบยอดปราสาท ทั้ง 3 ยอดดังกล่าวจะสอดคล้องกับขนาดของตัวอาคารที่แม้จะมีขนาดใหญ่และสูงถึง 3 ชั้น

เนื่องด้วยสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง รองรับด้วยฐานซึ่งเป็นอาคารขนาดใหญ่ สูง 2 ชั้น มีรูปแบบเหมือนกันกับอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา ที่สูงถึง 3 ชั้นและลานชั้นที่ 3 เป็นที่ตั้งของมณฑปพระพุทธปฏิมาฯ การใช้งานรูปแบบอาคารเป็นชั้นๆ รองรับงานสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ หรือพระพุทธปฏิมาฯ ที่วัดหัวลำโพง และวัดยานนาวาตามลำดับ ทำให้รูปแบบของตัวอาคารมีขนาดใหญ่ โดยเน้นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในชั้นบนสุดให้มีความโดดเด่น ซึ่งมียอดอันเป็นทรงปราสาท ส่วนอาคารด้านล่าง เป็นพื้นที่เอนกประสงค์โดยส่วนใหญ่ ปัจจุบันพบว่าเป็นที่นิยมอย่างมากในการสร้างพระอุโบสถบนฐานอาคารซ้อนชั้น เช่น วัดสุทธาวาส วัดบุคคโล เป็นต้น

ในด้านส่วนยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา และพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง มีขนาดและสัดส่วนที่สอดคล้องกับรูปแบบงานสถาปัตยกรรมตามลักษณะของตัวอาคาร อาจจะแตกต่างกันบ้างไม่มากนักน้อย ในส่วนของงานประดับยอดปราสาท เช่น เหม และบัวทรงกลุ่มเถา ซึ่งที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทดูจะมีความประณีตและชัดเจนมากกว่ายอดปราสาทของพระอุโบสถ วัดหัวลำโพงและอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา ตามลำดับ

- ด้านหน้าที่และการใช้งาน

จากการศึกษา พบว่า รูปแบบส่วนยอดของพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร มีความแตกต่างไปจากงานสถาปัตยกรรมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งจักรีมหา

ปราสาทในพระบรมมหาราชวัง อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง ทำให้หน้าที่การใช้งานแตกต่างกัน กล่าวคือ ส่วนยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร มีลักษณะเป็นเรือนธาตุบนชั้นหลังคา ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระเจี๊วแก้ว เพื่อเป็นที่เคารพสักการะ และสามารถอนุญาตให้ประชาชนเดินเวียนประทักษิณได้รอบในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เนื่องจากพื้นที่ใช้สอยที่คับแคบของวัดโสธรฯ ทำให้ไม่สามารถที่จะสร้างเจดีย์ซึ่งเป็นดั่งสัญลักษณ์หรือสิ่งแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ จึงมีการออกแบบเพื่อให้สอดคล้องกับแนวความคิดดังกล่าวไว้ที่ส่วนยอด ในขณะที่ยอดทรงปราสาทของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง มีหน้าที่เป็นส่วนประดับของชั้นหลังคา และแสดงถึงฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม แต่สำหรับส่วนยอดทรงปราสาทที่อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง มีหน้าที่เป็นส่วนประดับของชั้นหลังคาเท่านั้น

- ด้านยุคสมัย

รูปแบบที่แตกต่างกันออกไปของส่วนยอดพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร กับงานสถาปัตยกรรมโบราณ คือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง และสถาปัตยกรรมร่วมสมัย คืออาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง ต่างสอดคล้องกับรูปแบบตัวอาคารที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและการคลี่คลายทางด้านรูปแบบและแนวความคิดในงานสถาปัตยกรรมไทย

กล่าวคือ พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ลักษณะตัวอาคารมีรูปแบบเป็นไทยร่วมสมัย เป็นการผสมผสานความเป็นตะวันตกกับความเป็นไทยเข้าไว้ด้วยกัน เช่น การทำช่องหน้าต่างลูกมะหวดแบบไทย ซึ่งทำจากหินอ่อนที่รับอิทธิพลมาสถาปัตยกรรมตะวันตก แสดงให้เห็นถึงความหนักแน่นแข็งแรงมากกว่าความอ่อนช้อยอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี เช่นเดียวกับอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานมณฑปพระพุทธปฏิมาฯ และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง แม้จะพยายามแสดงให้เห็นถึงความงดงามอย่างงานสถาปัตยกรรมแบบโบราณราชประเพณีในส่วนยอดทรงปราสาท ด้วยระยะเวลาที่ผ่านพ้นแห่งยุคสมัย รูปแบบที่ลอกเลียนต่อกันมา จึงอาจจะขาดรายละเอียดที่ประณีตบรรจงไปบ้าง แต่อาจหันกลับมาเน้นที่การใช้งาน หรือพื้นที่ใช้สอยเป็นสำคัญ เช่นการสร้างเป็นอาคาร 2 – 3 ชั้นขึ้นไป รองรับงานสถาปัตยกรรมส่วนยอดทรงปราสาท ซึ่งปรากฏอยู่แพร่หลายตามวัดต่างๆ ในปัจจุบัน

ส่วนงานสถาปัตยกรรมโบราณ เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง มีรูปแบบเป็นไทยประเพณี เนื่องจากสร้างขึ้นโดยได้รับแบบอย่างมาจากพระที่นั่งสุริยamarinทร์ พระมหาปราสาทที่กรุงเก่า²⁰ ส่วนยอดทรงปราสาทสอดคล้องกับรูปแบบของตัวอาคารเช่นเดียวกัน

²⁰ สมภพ ภิรมย์, ฤๅการ (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), 76.

กล่าวคือ การทำรูปแบบส่วนยอดทรงปราสาทที่ซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไปคล้ายทรงระฆัง สอดรับกับรูปแบบของประตูและหน้าต่างที่มีรูปแบบส่วนยอดเป็นทรงปราสาทเช่นเดียวกันกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ที่งานประดับส่วนยอดทรงปราสาทยังคงไว้ซึ่งความประณีตบรรจง เนื่องจากเป็นงานสถาปัตยกรรมที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้สอย แม้จะไม่เป็นไปตามแบบแผนทางโบราณราชประเพณี เช่นการตกแต่งด้วยช่อฟ้าแบบช่อฟ้ามอญ ซึ่งมีรูปแบบที่อ้วนและสั้นกว่าและใช้นาคเป็นแทนหางหงส์ ความลาดชันของหลังคามีน้อยเพื่อให้ได้สัดส่วนกับขนาดของตัวอาคาร ความคลี่คลายทางงานประดับของสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย ซึ่งถูกรายล้อมไปด้วยอิทธิพลจากชาติตะวันตก จนยากที่จะปฏิเสธ

- รูปแบบพิเศษและความสอดคล้อง

ข้อสังเกตประการหนึ่งที่ได้เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ส่วนยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร นอกจากสร้างขึ้นเพื่อเป็นส่วนประดับของชั้นหลังคาพระอุโบสถแล้ว ยังเป็นการสร้างขึ้นเพื่อเน้นประโยชน์และหน้าที่ในการใช้งาน คือการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และมีพื้นที่ไว้สำหรับให้พุทธศาสนิกชนทำการเคารพสักการะและเดินเวียนประทักษิณบนยอดปราสาท ซึ่งพบว่า น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมไทยแนวใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันโดยมีการใช้สอยพื้นที่ส่วนยอดปราสาท

ประเด็นทางด้านแนวความคิด

- สัญลักษณ์ของสมมุติเทพ

แนวความคิดสำคัญในสร้างปราสาทเริ่มจากคติความเชื่อในทางศาสนาพุทธที่ยกย่องฐานะพระมหากษัตริย์เทียบเท่าพระอินทร์ และเป็นดั่งสมมุติเทพที่สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เหนือยอดเขาพระสุเมรุแกนกลางของจักรวาล ฐานะของพระมหากษัตริย์ตามความเชื่อดังกล่าว จึงมีความสูงส่ง การสร้างที่ประทับของพระมหากษัตริย์ผู้เป็นดั่งสมมุติเทพ จึงจำเป็นต้องจำลองเทวสถานที่วิจิตรงดงามดั่งสวรรค์โดยการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ เข้ามาเป็นองค์ประกอบหลักในการออกแบบสถาปัตยกรรม

ในแง่คติความหมายทางศาสนา พระอุโบสถทรงปราสาท ที่วัดโสธรฯ แสดงความหมายของปราสาทไพชยนต์ที่ประทับของพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บนยอดเขาพระสุเมรุ เป็นที่ประดิษฐานเจดีย์จุฬามณี ซึ่งบรรจุพระบรมอัฐิธาตุสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นดั่งศูนย์กลางจักรวาล พระอินทร์จึงเป็นประมุขแห่งเทวดาทั้งปวง มีอำนาจหน้าที่ปกครอง ควบคุม ธำรง รักษา และบำรุงสวรรค์โลกและมนุษย์โลก

ตามประวัติของพระอินทร์ในพุทธศาสนา ทรงเป็นพระโพธิสัตว์มาจุติเป็นมนุษย์ชื่อหมามาณพได้สร้าง กุศลอย่างแรงกล้า คือการจัดสร้างสาธารณประโยชน์เพื่อผู้อื่น เช่น ศาลารวมทั้งได้

บำเพ็ญ กุศลธรรม 7 ประการคือ บำรุงมารดาบิดา ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล พูดคำสัตย์ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด กำจัดความตระหนี่ และไม่โกรธ แต่กลับถูกนายบ้านไปทูลฟ้องพระราชา ว่ามณโฑเป็นโจรข่องสุมผู้คน พระราชาจึงให้ส่งช้างไปเหยียบให้ตาย แต่ด้วยอานุภาพแห่งความเมตตาที่มณโฑมีอยู่ จึงทำให้ช้างไม่ทำร้าย ความทราบถึงพระราชาก็รับสั่งให้มณโฑพาเข้าเฝ้า และเมื่อพระองค์ทรงทราบความจริงทั้งหมดจึงได้พระราชทานช้างให้เป็นพาหนะแก่มณโฑ ดังนั้น เมื่อมณโฑตายไปแล้วจึงเกิดเป็นพระอินทร์ อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงปราสาทไพชยนต์ และมีช้างเอราวัณเป็นพาหนะ²¹

นอกจากนี้ในตำนานพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญของพระอินทร์ไว้ เช่น เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จออกบรรพชาเสด็จข้ามแม่น้ำอนาแล้วจะอธิษฐานเพศบรรพชิต ทรงตัดมวยพระเกศาวิ่งไปในอากาศ พระอินทร์นำผอบแก้วมารองรับเอาไปประดิษฐานในพระเจดีย์จุฬามณีหรือต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ในขณะที่แจกพระบรมสารีริกธาตุ พระอินทร์ได้นำเอาพระเขี้ยวแก้ว ข้างขวาที่โทณพราหมณ์ซ่อนไว้ในผ้าโพกศีรษะ ใส่ผอบทอง นำไปบรรจุในจุฬามณีเจดีย์ด้วย²²

จากการศึกษาประวัติและบทบาทของพระอินทร์ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยในทางพุทธศาสนา จึงทำให้พิจารณาถึงแนวความคิดในการสร้างงานสถาปัตยกรรมทรงปราสาทที่สร้างเพื่อเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ หรือพระมหากษัตริย์มีรับสั่งให้สร้างนั้น พบว่า ในแนวความคิดดังกล่าว เปรียบกษัตริย์เฉกเช่นเดียวกับพระอินทร์ ผู้ทรงเป็นใหญ่และเป็นผู้มีอำนาจในการปกครองประเทศ ซึ่งบทบาทที่สำคัญในทางพุทธศาสนา คือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ทรงนับถือพุทธศาสนา ทรงเป็นประมุขในการทำนุบำรุงและเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ดังนั้น การสร้างงานสถาปัตยกรรมทรงปราสาท จึงเป็นการแสดงสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ที่เทียบเคียงกับพระอินทร์ ในบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองรักษา และอุปถัมภ์พุทธศาสนา

ในกรณีของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีแนวความคิดที่ยึดถือตามคติความเชื่อทางศาสนาข้างต้น คือ การสร้างปราสาทเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสำหรับองค์พระมหากษัตริย์ ด้วยความเชื่อที่ว่า พระมหากษัตริย์เปรียบดังอวตารของเทพเจ้า เมื่อพระราชสมภพถือเป็นทิพยเทพาวตาร ครั้นสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ต้องเสด็จกลับสู่เทวพิภพ คือการสวรรคต ซึ่งหมายความว่าเสด็จไปสู่เทวาลัยสถาน ณ เขาพระสุเมรุ แต่สำหรับชื่อเรียกว่า “ดุสิต” นั้น น่าจะเป็นชื่อเรียกตามชื่อของ

²¹ นฤมล สารการบริรักษ์, “พระอินทร์ เทพแห่งเมืองฟ้าอมร,” ธรรมลีลา, 4 เมษายน 2550.

²² เรื่องเดียวกัน.

สวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นเทวโลกชั้นที่ 4 และอยู่สูงกว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ขึ้นไปอีก²³ ดังนั้น การสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง อาจจะได้สื่อความหมายที่ยกฐานะกษัตริย์เทียบเท่าพระอินทร์ แต่น่าจะแสดงความหมายถึงพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะเสด็จมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ยอมสถิตในสวรรค์ชั้นดุสิต เช่น พระศรีอริย์โพธิสัตว์ ซึ่งจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า เป็นต้น

- ฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม

ฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม คือการใช้รูปแบบงานสถาปัตยกรรมในการแสดงออกทางฐานะแห่งศักดิ์และความสำคัญของบุคคลในอดีต

การสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 5 ตามลำดับ ซึ่งแม้จะผ่านการซ่อมแซมอยู่บ่อยครั้งในสมัยต่อมา แต่การปลูกสร้างงานสถาปัตยกรรมพระที่นั่งทั้ง 2 แห่งดังกล่าวนี้ ยังคงอิงคติความเชื่อทางพุทธศาสนาและแนวความคิดในเรื่องฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงความสำคัญและฐานะแห่งองค์พระมหากษัตริย์

การสร้างส่วนยอดทรงปราสาทสำหรับอุโบสถ วัดโสมนัส เป็นงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีความเหมาะสมทางฐานานุศักดิ์ หากเชื่อตามแนวความคิดว่า “การสร้างปราสาท” คือสิ่งที่สร้างขึ้นสำหรับพระมหากษัตริย์ หรือพระมหากษัตริย์โปรดให้สร้าง การสร้างอุโบสถ วัดโสมนัส น่าจะสอดคล้องกับแนวทางดังกล่าว แต่หากเข้าใจตามความหมายของคำว่า “ฐานานุศักดิ์” แล้ว จะพบว่า ฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมจำเป็นต้องสอดคล้องกับการแสดงฐานะและความสำคัญของบุคคล กล่าวคือ อุโบสถหลังใหม่ วัดโสมนัส เป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธโสมนัส ซึ่งเป็นพระศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง และเป็นที่เคารพสักการะของผู้คนทั่วประเทศ ทำให้การสร้างยอดทรงปราสาท เพื่อแสดงให้เห็นถึงฐานะที่ถูกเชิดชูให้สูงศักดิ์ จึงมีความเหมาะสมและสอดคล้องทางความหมายในเรื่องของฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง

ดังนั้น การสร้างสถาปัตยกรรมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง และพระอุโบสถทรงปราสาท วัดโสมนัส จึงมีความหมายทางฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ พระมหากษัตริย์มีรับสั่งโปรดให้สร้าง และสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ใช้สอยสำหรับพระมหากษัตริย์

²³ กรมศิลปากร, ไตรภูมิภควาหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท) ฉบับตรวจสอบชำระใหม่ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526), 111.

แต่ในปัจจุบัน กลับพบว่า การสร้างสถาปัตยกรรมที่มีส่วนยอดทรงปราสาท เช่น วัดหัวลำโพง วัดยานนาวา เป็นต้น การสร้างอาคารทรงปราสาทดังกล่าวไม่สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมและคติความเชื่อทางพุทธศาสนาอีกต่อไป ที่อาจมีสาเหตุมาจากการลอกเลียนรูปแบบส่วนยอดพระมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท โดยปราศจากการคำนึงถึงแนวความคิดและคติศาสนา เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เกิดขึ้นในสังคม

การรับอิทธิพลและแนวความคิดจากตะวันตก เช่น แนวความคิดในเรื่องสิทธิเสรีภาพ และความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ได้เข้ามามีบทบาทกระตุ้นการลดหลั่นกันทางชนชั้นในสังคมไทย ทำให้ความหมายของฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมและการแผ่รั้งด้านคติความเชื่อทางศาสนาถูกมองข้าม และละเลยไปจากการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมไทย โดยในประเด็นดังกล่าวมีนักวิชาการได้ให้ความเห็นไว้ว่า

“สภาวะของสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากการยอมรับฐานะบุคคลในสังคมตามระเบียบศักดินาเป็นการยอมรับฐานะบุคคลซึ่งเป็นผู้มีสิทธิและเสรีภาพตามระบอบรัฐธรรมนูญ เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้บุคคลในสังคมมีสิทธิและเสรีภาพในอันที่จะเลือกสรรแบบอย่างในการปลูกเรือนได้อย่างอิสระและตามความพอใจ²⁴”

นอกจากนี้ มีนักวิชาการได้ตั้งข้อสังเกตถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมไทยไว้ว่า “สถาปัตยกรรมเป็นผลผลิตของสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในกลุ่มชนหรือชุมชนนั้น ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไม่มากนัก²⁵”

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกิดขึ้นในสังคมไทย ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านคตินิยมและความเชื่อต่างๆ นำไปสู่การแสดงออกที่ผิดแผกแตกต่างออกไปจากการรับรู้ หรือธรรมเนียมปฏิบัติอย่างอดีตที่เคยมีมา บางครั้งอาจสร้างความสับสนให้แก่ผู้พบเห็น หรือสร้างงานโดยปราศจากความเข้าใจในความหมายที่แท้จริง

²⁴ จุลทัศน์ พายฆรานนท์, “ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทย” ใน หนังสือที่ระลึกงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2525), 480.

²⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม, ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรม (ม.ป.ท., 2525),

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

พระอุโบสถหลังใหม่วัดโสมรารามวรวิหาร เป็นพระอุโบสถขนาดใหญ่ที่รวมเอาการผสมผสานประโยชน์ด้านพื้นที่ใช้สอยเข้าไว้ด้วยกัน แต่ยังคงไว้ซึ่งหลักการใช้งานตามโบราณประเพณีตามแนวความคิดของสถาปนิกผู้ออกแบบ และเพื่อเป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีพระราชกระแสรับสั่งให้สร้างพระอุโบสถให้สมเกียรติกับหลวงพ่อโสมร ทำให้การออกแบบพระอุโบสถซึ่งมีส่วนยอดทรงปราสาทนั้น มีความสอดคล้องเหมาะสมกับความเป็นฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมที่พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้สร้างเป็นพุทธบูชา อีกทั้ง การปรากฏลวดลายพันธุ์ปลานานาชนิดรายล้อมรอบฐานชุกชีหลวงพ่อโสมรนั้น ยังเป็นการเน้นย้ำให้ผู้คนที่เข้าไปที่เข้ามาเคารพสักการะองค์หลวงพ่อโสมร เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ และเข้าใจประวัติความเป็นมาขององค์หลวงพ่อโสมร ได้ง่ายมากขึ้น จากการนำเสนอเรื่องราวผ่านภาพดังกล่าว

จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบความสัมพันธ์ของพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรารามวรวิหาร กับงานสถาปัตยกรรมโบราณ เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง และงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เช่น อาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง ทางด้านรูปแบบที่ปรากฏและทางด้านแนวความคิด พบว่า ทางด้านรูปแบบส่วนยอดทรงปราสาทมีความแตกต่างกัน ในด้านรูปแบบ เช่น แพนผังและโครงสร้างของตัวอาคารที่มีขนาดและสัดส่วนแตกต่างกันออกไป รวมถึงวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่มีความคงทนแข็งแรงมากขึ้น

นอกจากนี้ ยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ส่งผลให้งานสถาปัตยกรรมโบราณและร่วมสมัยมีความแตกต่างกันมากขึ้น กล่าวคือ ส่วนยอดทรงปราสาทพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมรฯ จะเน้นถึงประโยชน์ใช้สอยของพื้นที่ที่สำคัญ ซึ่งน่าจะเป็นสถาปัตยกรรมทรงปราสาทแนวใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และลักษณะตัวอาคารที่มีขนาดใหญ่ เช่นเดียวกับอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง ยิ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญทางด้านการใช้งาน แต่สำหรับส่วนยอดของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง มีหน้าที่หลักคือการเป็นส่วนประดับบนชั้นหลังคา ที่แสดงความหมายของฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมมากกว่า

ทางด้านแนวคิดในการสร้างส่วนยอดทรงปราสาท พบว่า ส่วนยอดทรงปราสาทพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรฯ และพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ต่างมีความสอดคล้องกันในแง่ของคติความหมายการสร้างยอดปราสาท ซึ่งแสดงถึงนัยการทำเรือนชั้นซ้อน และความเหมาะสมกันทางด้านฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ พระมหากษัตริย์มีรับสั่งโปรดให้สร้าง และสร้างเพื่อเป็นที่ใช้สอยสำหรับพระมหากษัตริย์ตามลำดับ สำหรับในแง่คติความหมายทางศาสนา อุโบสถ ที่วัดโสธรฯ แสดงความหมายปราสาทบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานเจดีย์จุฬามณี ศูนย์กลางจักรวาลสำหรับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นปราสาทบนสวรรค์ชั้นดุสิต ที่สถิตของพระโพธิสัตว์ผู้ที่จะเสด็จมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

การสร้างส่วนยอดทรงปราสาท ในกรณีของงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เช่น อาคารเจษฎาภินันท์ วัดยานนาวา และพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง อาจจะสร้างเพื่อเป็นงานประดับให้เกิดความสวยงามมากกว่าการสร้างเพื่อคติความหมายทางศาสนา หรือแนวความคิดในเรื่องฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม ทั้งนี้ อาจเป็นการลอกเลียนรูปแบบที่ปรากฏในพระบรมมหาราชวัง เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เนื่องด้วยการขาดความเข้าใจในความหมายที่แท้จริงในการสร้าง และความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนในสังคมที่รับมาจากชาติตะวันตก

ภาพที่ 1 พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร

ภาพที่ 2 หลังคาพระอุโบสถด้านทิศใต้

ภาพที่ 3 หน้าบันมุขเด็จ พระอุโบสถส่วนกลาง ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 4 ซุ้มประตูหลักเข้าสู่พระอุโบสถ ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 5 ชู่มหน้าต่างมุขเด็จ พระอุโบสถส่วนกลาง ด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 6 บันไดเวียนภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 7 ลวดลายช่องลมบนยอดทรงปราสาท ทำจากสำริด

ภาพที่ 8 ส่วนมุขทิศตะวันออก ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 9 พื้นที่ภายในพระอุโบสถ ประดิษฐานหลวงพ่อโสธรองค์จริง

ภาพที่ 10 มุขเด็จทิศเหนือของส่วนพระอุโบสถ ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 11 หลักลีมาภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 12 มุขทิศตะวันตก ด้านทิศใต้

ภาพที่ 13 ภาพส่วนยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถ

ภาพที่ 14 ภาพส่วนยอดทรงปราสาท ชั้นที่ 1 – 2

ภาพที่ 15 ภาพส่วนยอดทรงปราสาท ชั้นที่ 3

ภาพที่ 16 ภาพส่วนยอดทรงปราสาท ชั้นที่ 4, บัลลังก์, ปลี, ลูกแก้ว, ปลียอด, เม็ดน้ำค้างและ
ฉัตร

ภาพที่ 17 ภาพปลานานาชนิดบนพื้นอุโบสถ

ภาพที่ 18 ภาพลวดลายปลารอบฐานชุกชี

ภาพที่ 19 รูปแบบพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

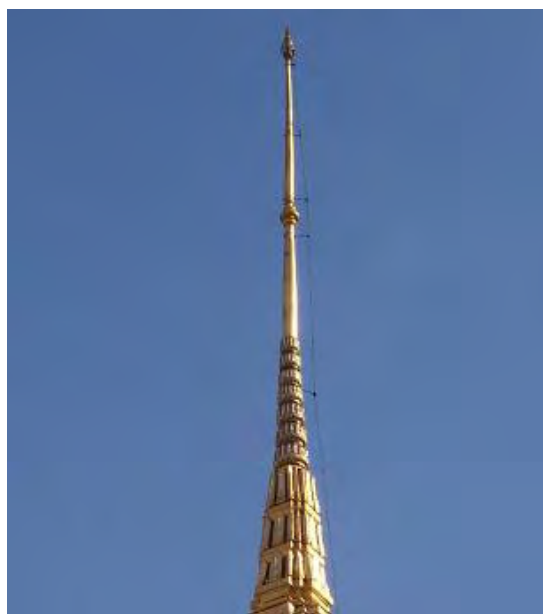
ภาพที่ 20 รูปแบบส่วนยอด พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ภาพที่ 21 รูปแบบส่วนยอด พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ภาพที่ 22 รูปแบบส่วนยอด พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ภาพที่ 23 รูปแบบส่วนยอด พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ภาพที่ 24 รูปแบบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ภาพที่ 25 รูปแบบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ภาพที่ 26 ส่วนยอดของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ภาพที่ 27 ส่วนยอดปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ภาพที่ 28 รูปแบบอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา

ภาพที่ 29 ยอดทรงปราสาทของอาคารมหาเจษฎาบดินทร์ วัดยานนาวา

ภาพที่ 30 มณฑปพระพุทธปฏิมาสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 31 ส่วนยอดมณฑปพระพุทธปฏิมาสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 32 รูปแบบพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง

ภาพที่ 33 บริเวณรอบนอกพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง

ภาพที่ 34 ส่วนฐานพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง

ภาพที่ 35 ส่วนเรือนธาตุพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง

ภาพที่ 36 ยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง

ภาพที่ 37 ยอดทรงปราสาทของพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. ไตรภูมิภคหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท) ฉบับตรวจสอบชำระใหม่. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526.
- _____. ศิลปวัฒนธรรมเล่ม 8 โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี, 2525.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. “ฐานานุศักดิ์ในสถาปัตยกรรมไทย.” ใน หนังสือที่ระลึกงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. 480 - 485. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2525.
- โชติ กัลยาณมิตร. พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548.
- _____. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539.
- ณัฐ ทะสังขา. เจ้าหน้าที่สำนักงานวัดยานนาวา. สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2551.
- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.
- นฤมล สารากรปริวัณ. “พระอินทร์ เทพแห่งเมืองฟ้าอมร.” ธรรมลีลา 77 (เมษายน 2550) : 4.
- นักฎ์พิชัย ถาวรรณม. ผู้เรียบเรียง. ชม"พระลำเอาเจดีย์" ลักการะ "พระบรมสารีริกธาตุ" สมโภชพระอารามหลวง 240 ปี “วัดยานนาวา” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 15 สิงหาคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.perdbucha.com>
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชพิธี, 2536.
- _____. สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- พระครูวิมล ภาวนาประสิทธิ์. ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดโสธรวรารามวรวิหาร. สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2550.
- “พระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร.” อาษา 19, 20 (สิงหาคม 2537) : 55 - 58.
- พลาดิษฐ์ สิทธิชัยกิจ. พระบรมมหาราชวังกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: บันทึกสยาม, 2545.
- เลิศลักษณ์ บุญเจริญ. โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว. กรุงเทพฯ: ดาวฤกษ์, 2539.
- วัดโสธรวรารามวรวิหาร. โสธรวรารามวรวิหาร นิมิตแห่งบุญ. กรุงเทพฯ: ที่ซีจีพรีนติ้ง, 2549.
- วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง. ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ “วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง”. กรุงเทพฯ: กราฟิการ์ตพรีนติ้ง, 2546.

ศรีศักร วัลลิโภดม. ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทย. ม.ป.ท., 2535.

สมภพ ภิรมย์. ภูฏาคาร. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545.

_____. “สถาปัตยกรรมเวียง วัง วัด และเวียง สมัยรัตนโกสินทร์.” ใน เอกสารวิชาการและสรุปผลการสัมมนาเรื่องเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

สันติ เล็กสุขุม. “จากนาคปัก มาเป็นนาคเบื่อน และมาเกี่ยวกับหางหงส์.” ดำรงวิชาการ วารสารรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี 3, 5 (มกราคม – มิถุนายน 2547) : 78.

_____. เจดีย์: ความเป็นมาและศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2535.

สำนักพระราชพิธี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชพิธี, 2536.

_____. สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชพิธี, 2531.

แสงสุรีย์ ถดวาลัย, หม่อมราชวงศ์. พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชวัง, 2519.

อดุลย์ศักดิ์ เทียมแพงพันธ์. “พุทธนาวา วัดยานนาวา การศึกษาสัญลักษณ์ในความเชื่อทางพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล	อภิญญา ทวนทอง
วัน เดือน ปี เกิด	28 กรกฎาคม 2525
ที่อยู่ปัจจุบัน	88/16 หมู่ 7 ตำบลสวนหลวง อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร 74110
ที่ทำงานปัจจุบัน	บริษัท ไวลด์คิงดอมส์ จำกัด 399 ดิจิทัลเอนเตอร์เทนซ์ ชั้นปี 2 ถนนสุขุมวิท คลองเตยเหนือ กรุงเทพมหานคร 10110
ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน	พนักงานฝ่ายปฏิบัติการและบริการลูกค้า
ประวัติการศึกษา	อษ.บ. (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2548